

**TEHOKKAAN TOIMINTAMALLIN LUOMINEN
PUUSTOISTEN PERINNEBIOTOOPPIEN HOIDON
EDISTÄMISEKSI OSANA METSON
TOIMENPIDEOHJELMAA**

Mikko Tiira

Toukokuu 2005

Alkusanat

Metsätalouden kehittämiskeskus Tapio ja WWF Suomi järjestivät vuosina 2003 kolmella ja 2004 kahdella paikkakunnalla asiantuntijaseminaarit ja maastoretkelyt puustoisten perinnebiotooppien hoidon edistämiseksi. Maa- ja metsätalousministeriön maatalousosasto rahoitti seminaarijärjestelyt ja tulokset on esitetty erillisessä seminaariraportissa.

Vuoden 2004 lopussa WWF Suomi ja Tapio hakivat ympäristöministeriön tukea tulosten ja kokemusten koostamiseen sekä puustoisten perinnebiotooppien hoidon kehittämismahdollisuuksien selvittämiseen osana Etelä-Suomen metsien monimuotoisuusohjelmaa Metsoa. Selvityksen tekijäksi palkattiin Mikko Tiira. Suomen WWF:n puolesta työtä on ohjannut metsäpäällikkö Harri Karjalainen ja Tapion puolesta ympäristöneuvonnan asiantuntija Bjarne Häggman.

Kiitämme ympäristöministeriötä arvokkaasta tuesta perinneympäristöjen hoidon edistämisessä ja yhteistyön parantamisessa maanomistajien, organisaatioiden ja järjestöjen kesken.

Helsingissä 26.5. 2005

Tekijät

Kannen kuva: Jussi Ikävalko, Bjornholm Houtskär umpeenkasvanut hakamaa

Sisällysluettelo

<i>Alkusanat</i>	2
<i>Sisällysluettelo</i>	3
<i>Tiivistelmä</i>	4
1. Raportin tavoitteet	6
2. Puustoiset perinnebiotoopit – nykytilanne	6
<i>Luokittelu ja hoito</i>	6
<i>Lehdesniitty</i>	6
<i>Hakamaat</i>	7
<i>Metsälaidun ja laidunnettu metsä</i>	7
3. Puustoisten perinnebiotooppien arvot	8
4. Puustoisten perinnebiotooppien hoidon valtakunnalliset tavoitteet	9
<i>Valtakunnallinen perinnemaiseman hoitotyöryhmän mietintö</i>	9
<i>Hallitusohjelma</i>	9
<i>Suomen biologista monimuotoisuutta koskeva kansallinen toimintaohjelma</i>	9
<i>Metson toimenpideohjelma</i>	10
5. Puustoisten perinnebiotooppien hoito – toimijat ja keinot	10
<i>Toimijat</i>	10
<i>Maatalous</i>	10
<i>Metsätalous ja Metso</i>	11
<i>Maa- ja metsätalouden yhdistelmäreitti</i>	11
<i>Muut reitit</i>	12
<i>Metsähallitus</i>	12
<i>Ympäristöministeriö</i>	12
<i>Museovirasto</i>	12
<i>Kunnat</i>	12
<i>Ympäristöjärjestöt, kyläyhdistykset ja muut yhdistykset</i>	12
<i>Erillishankkeet (EU Life rahasto, EU rakennerahastot)</i>	13
6. Yksityismaiden puustoisten perinnebiotooppien hoitokeinot ja niiden tehokkuus	13
<i>Tehokkaan hoidon edellytykset</i>	13
<i>Maatalouden erityisympäristötuet</i>	14
<i>Perinnebiotooppien ja luonnon monimuotoisuuden (LUMO) edistämisen tuki</i>	14
<i>Nykytilanne ja arvio keinon tehokkuudesta</i>	14
<i>Metson toimenpideohjelma</i>	15
<i>Luonnonarvokauppa</i>	15
<i>Nykytilanne ja arvio keinon tehokkuudesta</i>	17
<i>Tarjouskilpailu</i>	17
<i>Nykytilanne ja arvio keinon tehokkuudesta</i>	18
<i>Yhteistoimintaverkosto</i>	18
<i>Nykytilanne ja arvio keinon tehokkuudesta</i>	18
<i>Luonnonhoitoalue</i>	19
<i>Nykytilanne ja arvio keinon tehokkuudesta</i>	19
<i>Kestävän metsätalouden rahoitus (Kemera)</i>	20
<i>Nykytilanne ja arvio keinon tehokkuudesta</i>	20
7. Toimenpide-ehdotukset	20
<i>Tunnistaminen, päätöksen teko ja suunnittelu</i>	20
<i>Kehittämistoimet</i>	21
<i>Toimintamallien kuvaus</i>	21
<i>Toimintamalli 1</i>	21
<i>Toimintamalli 2</i>	22
8. Käytännön ohjeita	23
<i>Maatalouden erityistuki ja maankäyttöluokka</i>	23
<i>Metsänkäyttöilmoitus ja metsälain 6§ soveltaminen</i>	23
<i>Kohteen jatkohoidon järjestäminen</i>	23
9. Puustoisten perinnebiotooppien hoidon tehostaminen	23
<i>Perinnemaisematyöryhmän tavoitteet</i>	23
<i>Maatalouden ympäristötuet</i>	24
<i>Metson ja metsätalouden rahoitusmahdollisuudet</i>	24
<i>Yhteistyön lisääminen</i>	25

Tiivistelmä

Puustoiset perinneympäristöt eli hakamaat, metsälaitumet, lehdesniityt ja kaskimetsät, ovat eliölajistoltaan rikkaimpia ekosysteemejä Suomessa. Valtioneuvoston vuonna 2002 vahvistama Etelä-Suomen metsiensuojelouhjelma (METSO) tehostaa myös puustoisten perinnebiotooppien suojelua. Uusien suojelukeinojen kehittämisen lähtökohtana on metsänomistajien vapaaehtoisuus ja menetettyjen taloudellisten arvojen korvaaminen.

Maassamme on 1990-luvulla tehdyn kartoituksen mukaan jäljellä noin 9 500 ha puustoisia perinnebiotooppeja. Valtakunnallisen perinnemaisematyöryhmän asettaman tavoitteen mukaan vuoteen 2010 mennessä puustoisia perinnebiotooppeja tulisi kunnostaa lähes 25 000 ha. Valtaosa kunnostettavista alueista sijaitsee yksityismailla.

Tehokkaan puustoisten perinnebiotooppien suojelun avaintekijöitä ovat kohteiden kartoitus, asiantunteva hoitosuunnitelma, kunnostuksen ja toistuvan hoidon (esimerkiksi laidunnus) järjestäminen sekä pitkäjänteinen rahoitus, joka kattaa kustannukset ja sisältää myös kannustinosan.

Maatalouden erityistuet (perinnebiotooppituki ja luonnon monimuotoisuuden edistämisen tuki) ovat tällä hetkellä tärkeimpiä puustoisten perinnebiotooppien kunnostuksen ja hoidon rahoitusmuotoja. Tuet kattavat melko hyvin perinnebiotooppien kunnostuksen ja hoidon kustannukset ja lisäksi niihin sisältyy selkeä kannustinosa.

Metsänomistajien keskuudessa perinnebiotooppituen käyttöä rajoittaa vaatimus, että hakijan tulee olla viljelijä ja lisäksi hänen tulee olla sitoutunut maatalouden ympäristötuen perusosaan. Ympäristötuen tehokkuutta voitaisiin lisätä väljentämällä hakuehtoja siten, että myös muut kuin viljelijät (mm. metsätilanomistajat, kansalaisjärjestöt, kyläyhdistykset) voisivat hakea tukea perinnebiotooppien hoitoon.

METSON uudet suojelukeinot - luonnonarvokauppa, tarjouskilpailu ja verkostoitumishankkeet – vaikuttavat sovelialta puustoisten perinnebiotooppien suojelussa, ellei kohteen kunnostusta ja hoitoa voida rahoittaa maatalouden erityisympäristötuilla.

Toistaiseksi METSON kokeiluhankkeissa puustoisten perinnebiotooppien suojelu on ollut varsin vähäistä, ja on rajoittunut luonnonarvokauppaan. Tehdyissä luonnonarvokaupan sopimuksissa keskimääräiseksi korvaukseksi puustoisten perinnebiotooppien suojelusta on muodostunut 171 €/ha/v, joka on yli 100 €/ha/v vähemmän kuin maatalouden erityistukisopimuksissa. Merkittävin ero on, että luonnonarvokaupassa hoitokustannuksia korvataan enintään 40 €/ha/v, joka on selkeästi alle todellisten hoitokustannusten. Luonnonarvokaupan vaikuttavuutta puustoisten perinnebiotooppien suojelussa tehostuisi, jos todelliset hoitokustannukset arvioitaisiin siinä samoilla periaatteilla kuin maatalouden ympäristötuessa. Tämä lisäisi suojelun kiinnostusta niiden maanomistajien joukossa, jotka eivät ole oikeutettuja maatalouden erityisympäristötukeen.

METSON uusia suojelukeinoja tulisi jatkossa koordinoita paremmin maatalouden erityisympäristötuen kanssa. Periaatteena tulee pitää kuitenkin sitä, että jos kohteelle voi saada maatalouden erityisympäristötukea tulee sen tuen olla ensijainen puustoisten perinnebiotooppien kunnostuksen ja rahoituksen lähde. Uutena yhdistelmäkeinona ehdotetaan, että metsätilanomistajan puustoisen perinnebiotoopin hoito vuokrattaisiin maatalouden erityisympäristötukeen oikeutetulle viljelijälle. Tällöin kohteen omistaja tekisi luonnonarvokauppasopimuksen tai tarjoaisi kohdetta tarjouskilpailuun. Metsänomistajan korvaus määrittäisi puuston kasvutappion, puuston arvon ja luontoarvojen mukaan. Viljelijä voisi vastaavasti saada maatalouden erityistukea kohteen hoidon kustannuksiin ja kannustimeen perustuvaa perinnebiotooppien tukea.

METSON yhteistoimintaverkostohankkeissa ei ole vielä kokemuksia puustoisten perinnebiotooppien suojelusta. Ideana verkostoitumishankkeet ovat kuitenkin erittäin lupaava myös puustoisten perinnebiotooppien kannalta, sillä ne saattavat yhteen metsänomistajia, maanviljelijöitä, maatilamatkailun edustajia sekä metsä-, maatalous- ja ympäristöviranomaisia.

Puustoisten perinnebiotooppien kunnostusta ja hoidon suunnittelua voidaan rahoittaa tällä hetkellä myös Kestävän metsätalouden rahoituslain (ns. Kemera) kautta ns. luonnonhoitohankkeena. Kemerarahoitus kattaa kuitenkin usein vain kertaluotoiset kunnostuskulut eikä sen avulla pystytä rahoittamaan kohteen vuosittaista hoitoa.

Puustoisten perinnebiotooppien kunnostus- ja hoitohakkuissa voidaan soveltaa metsälain 6§:ä. Kohteiden pienipiirteisyyden vuoksi metsurin käyttö olisi useimmiten toimivinta, mutta koneellisestikin hakkuu voidaan toteuttaa. Pienestä hakkuukertymästä aiheutuvaa kustannustehokkuutta voidaan nostaa yhdistämällä puustoisen perinnebiotoopin kunnostus toisaalla tilalla tehtävään tavanomaisen kohteen hakkuuseen.

Puustoisten perinnebiotooppien hoidon edistäminen edellyttää metsä-, ympäristö- ja maatalousektorin yhteistyön lisäämistä. Perinnebiotooppien hoidon asiantuntemus löytyy tällä hetkellä ennen kaikkea maaseutukeskuksissa ja alueellisissa ympäristökeskuksissa. Metsäkeskusten asiantuntijoiden ja muiden metsäsuunnittelupalvelutuottajien ammattitaitoa voidaan kehittää järjestämällä esimerkiksi yhteisiä maastokäyntejä maaseutukeskusten maisemanhoidon neuvojien ja alueellisten ympäristökeskusten perinnebiotooppiasiantuntijoiden kanssa. Lisäksi toimijoiden välistä paikkatiedon vaihtoa tulisi edistää.

1. Raportin tavoitteet

- 1) selvittää miten puustoisten perinnebiotooppien hoito ennen kaikkea yksityismailla maassamme on järjestetty huomioiden maa-, metsä- ja ympäristösektorin rahoitusmahdollisuudet
- 2) kartoittaa kuinka paljon ja miten Metson toimenpiteillä (luonnonarvokauppa, tarjouskilpailu ja yhteistoimintaverkosto) on edistetty puustoisten perinnebiotooppien hoitoa.
- 3) arvioida Metson keinovalikoiman soveltuvuutta puustoisten perinnebiotooppien hoidossa
- 4) esittää soveltuvia toimintamalleja perinnebiotooppien hoidon edistämiseksi osana Metson toimenpideohjelmää
- 5) ehdottaa kehittämistoimia maa-, metsä- ja ympäristösektorin yhteistyön lisäämiseksi, joiden avulla puustoisten perinnebiotooppien hoitoa voitaisiin tehostaa
- 6) selvittää kuinka maa- ja metsätalouden tukimuotoja voidaan yhteensovittaa puustoisten perinnebiotooppien hoidossa

2. Puustoiset perinnebiotoopit – nykytilanne

Luokittelu ja hoito

Perinnebiotoopit ovat perinteisten maankäyttömuotojen; kaskeamisen, laidunnuksen, niiton ja lehdestyksen muovaamia elinympäristöjä. Ne voidaan jakaa avoimiin ja puustoiisiin perinnebiotooppeihin. Avoimiin perinnebiotooppeihin kuuluvat kedot, nummet, tuoreet niityt ja erilaiset rantaniityt. Puustoiisiin kuuluvat puolestaan mm. kaskimetsät, hakamaat, lehdesniityt sekä metsälaitumet. Laidunnetut metsät eivät ole varsinaisia perinnebiotooppeja.

Raja avointen ja puustoisten perinnebiotooppien välillä ei aina ole selkeä, sillä puustoiisiin perinnebiotooppeihin liittyy aina erilaisia avoimia niitty- tai ketolaikkuja. Puustoiset perinnebiotoopit ovat mosaiikkimaisia elinympäristöjä, joissa vaihtelevat puustoiset, puoliavoimet ja avoimet alueet. Metsälaitumilla avointen niittylaikkujen määrä on vähäisin ja lehdesniityillä avoimet alueet muodostavat valtaosan elinympäristöstä (*taulukko 1*).

Perinnebiotooppeja hoidetaan useimmiten laiduntamalla tai niittämällä. Hakamaita ja metsälaitumia hoidetaan lähes yksinomaan laiduntamalla. Tarvittaessa hoitoa täydennetään pienillä puuston lisäraivuksilla sekä laidunjälkeä täydentävillä niitoilla. Soveliaita laiduneläimiä ovat nuorkarja, liharotuiset naudat (emolehmät, vasikat ja sonnit), lampaat ja hevoset. Lehdesniittyjen hoitoon kuuluu kevätsiivous ja niitto ennen alueen laidunnusta. Lehdesniittyjen ja toisinaan myös hakamaiden puita latvotaan, jotta niiden puista voidaan kerätä syksyisin lehdeksiä.

Kunnostukseen valituissa kohteissa tulee tehdä peruskunnostus ennen jatkuvaa vuosittaista hoitoa. Peruskunnostuksella tavoitellaan kullekin perinnebiotooppityypille ominaista elinympäristön rakennetta. Metsälaitumilla tämä tarkoittaa niittyaukkojen raivaamista. Liian tiheistä kohdista poistetaan myös puustoa, jotta pohjakasvillisuuteen saataisiin enemmän heiniä. Hakamailla puolestaan harvennetaan puustoa siten että latvuspeittävyudeksi tulee korkeintaan 30 %. Hakamaille jätetään eri-ikäistä puustoa, joten raivauksessa poistetaan ennen kaikkea nuorta puustoa ja vanhat puuyksilöt jätetään. Hakamailla suositetaan useimmiten lehtipuita lukuun ottamatta kuusi- ja mäntyhakoja. Hakamailta poistetaan lähes kaikki kuuset. Jäljelle saatetaan jättää muutama ns. suojapuu, joiden alta mm. lampaat voivat hakea suojaa. Peruskunnostukseen liittyy myös aitojen rakentaminen. Kunnostukset tulee pohjautua aina alueelle tehtyyn hoitosuunnitelmaan, jossa määritellään tavoitteet, toimet, aikataulu ja kustannukset

Lehdesniitty

Lehdesniityt ovat puustoisia niittyjä, joilla niittylaikut ja puu- ja pensasryhmät muodostavat mosaiikin. Puuston ja pensaiden peittävyys on n. 1/3 ja niittyalaa n. 2/3. Lehdesniityille on tyypillistä vanhat kynttelikkömäisesti haarauneet lehdespuut. Lehdesniityillä suositetaan nopeasti hajoavaa lehtikariketta tuottavia pensaita ja lehtipuita. Lehdesniityt ovat olleet ennen tärkeitä rehuntuotantoalueita. Ennen laidunnusta niityt niitetään. Syksyllä on lisäksi lehdestetty eli oksittu lehtipuita, joista on koottu kerppuja erityisesti lampaiden talvirehuksi. Keväällä niityt siivotaan niittokuntoon.

Lehdesniittyjä esiintyy ainoastaan lounaisaarisissa ja niitä on jäljellä vain muutamia kymmeniä hehtaareja.

Hakamaat

Hakamaiden maasto on usein paikoittain kivikkoista. Niiden kasvillisuudessa vallitsevat niittykasvit. Hakamaiden pensaskerrokseen kuuluu kataja, lehtokuusama ja muut pensaslajit. Hakamaat ovat usein lehtipuuvaltaisia. Valtapuina voivat olla koivu, harmaaleppä, mänty ja jalopuut (mm. tammi, pähkinäpensas ja saarni). Havupuuhakojakin esiintyy ja ne voivat olla mm. kataja-, mänty- ja jopa kuusihakoja. Arvokkaimmilla hakamailla on järeitä lahopuita. Tyypillistä on lisäksi puuston iän vaihtelu. Hakamaiden puilla on usein vankat alaoksat. Pensashakamailla valtalajeina ovat pensaat mm. ruusu ja oratuomi.

Hakamaita esiintyy koko maassa pohjoisinta Lappia lukuun ottamatta. Maamme vallitsevin hakamaatyyppejä on sekapuustoiset hakamaat. Kivikkoisuudesta johtuen hakamaita ei niitetä vaan niiden pääasiallinen hoito on laidunnus. Hakamaita on jäljellä maassamme noin 2000 hehtaaria.

Taulukko 1. Niityn, haan, lehdesniityn, metsälaitumen ja laidunnetun metsän eroja. (Lähde: Vainio, M. ym.: Suomen perinnebiotoopit 2001 – Perinnemaisemaprojektin valtakunnallinen loppuraportti, Liite 2, s. 138. – Suomen ympäristö 527, SYKE). Värin tummuminen kuvastaa puustoisuuden lisääntymistä.

Elinympäristö	Aluskasvillisuus	Puuston latvuston peittävyys / niittyjen määrä	Puuston ikäjakauma	Puulajisuhteet	Hoitotapa
Niitty	Niittykasvillisuus vallitsee	Alle 10 %, yleensä puuton Avointa niittyä	Vaihteleva	Ei puustoa	Niitto ja/tai Laidunnus
Metsittynyt niitty	Niittykasvillisuus vallitsee, sen peittävyys yli 50 %	Vähintään 10 % Avointa niittyä, nuoria puita	Aina nuorta	Nuoria lehti- ja havupuita	Hoito päättynyt
Lehdesniitty	Niittykasvillisuus vallitsee, sen peittävyys yli 50 %	Vähintään 10 % Avointa niittyä 2/3 alasta	Vaihteleva	Lehdestettyjä lehtipuita	Kevätsiivous, Niitto ennen Laidunnusta
Hakamaa	Niittykasvillisuus vallitsee, sen peittävyys yli 50 %	Vähintään 10 % Paljon avoimia niitylaikkuja	Vaihteleva	Vaihteleva, lähinnä lehtipuita ja yksittäisiä havupuita ja katajia, mänty- ja kuusi haat	Laidunnus
Metsälaidun	Metsäkasvillisuus vallitsee, sen peittävyys yli 50 %	Yli 35 % Muutamia niitylaikkuja	Vaihteleva	Vaihteleva sekä lehti- että havupuita	Laidunnus
Laidunnettu metsä	Metsäkasvillisuus vallitsee, niitylajien peittävyys korkeintaan 5 %	Yli 35 % Niukasti tai ei lainkaan niitylaikkuja	Vähemmän vaihteleva	Vaihteleva usein kuitenkin lähinnä havupuita	(Ali)laidunnus sekä metsänhoito-toimet

Metsälaidun ja laidunnettu metsä

Metsälaidunten ja hakamaiden erottaminen toisistaan on toisinaan vaikeaa. Yleissääntönä pidetään että metsälaidunten puusto on tiheämpää kuin hakamaiden, joilla puuston latvuspeittävyys on yli 35 %. Lisäksi metsälaidunten aluskasvillisuudessa vallitsevat metsälajit. Metsälaitumilla on kuitenkin myös avonaisempia niitylaikkuja. Laidunnuksen johdosta metsälaitumilla heinät ovat runsastuneet normaaliin metsätalousmaahan verrattuna. Laidunnetut metsät eivät poikkea tavallisista talousmetsistä eikä niillä ole merkittäviä avoimia niitylaikkuja.

Edustavilla metsälaitumilla on talousmetsää vaihtelevampi puuston rakenne. Puusto on erikäistä ja erikokoista sekä koostuu useista puulajeista. Lisäksi niiltä löytyy usein isoja muurahaispesiä sekä monipuolinen sienilajisto. Laidunnetuissa metsissä laidunpaine on yleensä niin alhainen, että sillä ei ole suoranaista vaikutusta kasvillisuuteen, ja metsät ovatkin pääasiallisesti metsätaloukskäytössä.

Metsälaitumia ja laidunnettuja metsiä esiintyy koko maassa. Metsälaitumet ovat maamme yleisin perinnebiotooppityyppi ja niitä on jäljellä arviolta 5 500 hehtaaria. Laidunnettujen metsien

määrästä ei tehty arviota. On kuitenkin huomioitava että metsälaidunten joukossa on myös laidunnetuiksi metsiksi kuuluvia alueita.

3. Puustoisten perinnebiotooppien arvot

Perinneympäristöt ovat runsaslajisimpia elinympäristöjämme. Niissä viihtyvät erityisesti monet laidunnuksesta ja niitosta hyötyvät kasvilajit. Lisäksi niillä erittäin runsas hyönteislajisto, johon kuuluvat mm. useat perhos-, pistiäis- ja kovakuoriaislajit. Puustoisilla perinnebiotoopeilla voi olla myös runsas sienilajisto. Lehdesniityt ovat runsaslajisin elinympäristömme sillä niissä vaihtelevat laajat avoimet niitetyt niittyalueet ja harvapuustoiset alueet. Niiden lajisto koostuukin niittyjen ja erityisesti lehtometsien lajeista.

Perinnebiotoopit ovat myös merkittävä uhanalaisten lajien elinympäristö. Vuonna 2001 ilmestyneen uhanalaisten lajien arvion mukaan maassamme on 1505 uhanalaista lajia. Kulttuuriympäristöt, joihin kuuluvat perinnebiotooppien lisäksi mm. ruderaattialueet (jättömaat) ja radanvarret ovat ensisijainen elinympäristö 28%:lle lajeista. Perinnebiotooppi on 22 % uhanalaisista (335 lajia) lajeista ensisijainen elinympäristö. Puustoisilla perinnebiotoopeilla merkittävimpiä uhanalaisten lajien ryhmiä ovat putkilokasvit, sienet ja selkärangattomista eläimistä kovakuoriaiset, pistiäiset ja sienet (taulukko 2).

Taulukko 2. Uhanalaisten lajien määrä tietyissä eliöryhmissä perinnebiotoopeilla. (Lähde: Tiainen, J. ym. (toim.) 2004: *Elämää pellossa – Suomen maatalousympäristön monimuotoisuus*. – Edita, Helsinki, 336 s.)

Elinympäristöt yyppi	Putkilo- kasvit	Sienet	Linnut	Perhoset	Kova- kuoriaiset	Pistiäiset	Muut niveljalkaiset*	Yhteensä
<i>Kuivat niityt ja kedot</i>	23	13	0	57	43	26	25	187
Hakamaat, lehdesniityt ja metsälaitumet	10	17	0	7	16	8	0	58
Tuoreet niityt	8	0	0	6	0	0	0	14
Kosteet niityt	5	0	1	1	9	0	0	15
Rantaniityt	14	2	2	11	19	1	0	47
Yhteensä	60	32	3	82	87	35	25	324

* lähinnä yhtäläissiipiset ja luteet

Perinneympäristöissä on ennen kaikkea monia kulttuuriin, maisemaan ja asuinympäristöön liittyviä arvoja. Kulttuuriperinnön ylläpitämistä ovat mm. perinteisten riukuaitojen rakentaminen, niittäminen, viikatteen terän tekeminen ja teroittaminen, lehdestäminen ja kerppujen kokoaminen.

Perinnebiotoopit sijaitsevat monesti vanhan, muinaisen asutuksen paikoilla ja lähistöllä. Monilla hakamailla, kedoilla ja niityillä voi olla merkkejä vanhasta asumisesta mm. vanhoja kiviaitoja, hautakiviröykkiöitä, uhrikiviä. Perinneympäristöihin liittyy myös monenlaisia vanhoja rakennuksia; tilarakennuksia, aittoja, riihiä.

Perinnebiotoopit ovat syntyneet suomalaisen maatalousmaiseman kehittymisen myötä. Vielä 1800-luvun lopulla peltoalaa oli vain kolmannes niittyalasta, joten maisema koostui suurelta osin erilaisia niitto- ja laidunalueista. Tämä näkyy selvästi myös 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun kansallisessa maalaustaiteessa. Maisematauluissa on usein näkyvillä niityt ja hakamailla laiduntavat eläimet. Nykyisillä valtakunnallisilla maiseman suojelualueilla perinnebiotoopit ovat merkittävä osa esteettisesti kauniin maiseman osana.

Uudempina lisäarvoina perinnebiotooppien kohdalla voidaan pitää luonto- ja maatilamatkailua. Monilla tiloilla hoidetaan perinnebiotoopeja, jotta tilalla vierailevat pääsisivät nauttimaan hienosta, perinteisestä ja hyvin hoidetusta maalaismaisemasta.

4. Puustoisten perinnebiotooppien hoidon valtakunnalliset tavoitteet

Perinnebiotooppien hoidolle ja kunnostukselle on eri yhteyksissä asetettu tavoitteita. Yhteistä näillä on se, että perinnebiotoopit nähdään tärkeänä osana nykyistäkin maataloutta ja maalaismaisemaa. Lisäksi perinnebiotooppien hoitaminen on avainasemassa maatalousympäristön monimuotoisuuden ylläpitämisessä.

Valtakunnallinen perinnemaiseman hoitotyöryhmän mietintö

Valtakunnallisen perinnekartoitukseen (1992-1997) liittyvä perinnemaisemien hoitotyöryhmän mietintö valmistui vuonna 2000. Siinä tavoitteeksi on asetettu, että hoidossa olevien perinnebiotooppien määrä nostettaisiin nykyisestä 20 000 ha:sta 60 000 ha:iin vuoteen 2010 mennessä. Kunnostus- ja hoitotavoitteet on eritelty perinnebiotooppityypeittäin (taulukko 3). Kunnostettavien puustoisten perinnebiotooppien määrä on yli 16 000 ha. Tavoitteen saavuttamisesta ovat ensisijaisesti vastuussa alueelliset ympäristökeskukset, joille ympäristöministeriö on asettanut perinnebiotooppikohtaiset tavoitteet ja rahoitusresurssit.

Taulukko 3. Kartoitetut puustoiset perinnebiotoopit, arvio niiden todellisesta määrästä ja kunnostustavoite. (Lähde: Karja, M. 2004: Perinnebiotooppien hoidon, luonnon monimuotoisuuden edistämisen ja maiseman kehittämisen ja hoidon toteutuminen 1995-2003 – MMM)

Perinnebiotooppityyppi	Kartoitettujen kohteiden määrä	Arvio todellisesta määrästä*	Kunnostettavien kohteiden tavoitemäärä	Kokonaismäärä (kunnostetut ja todellinen)
Lehdesniitty	20 ha	20 ha	200 ha	220 ha
Hakamaa	1 940 ha	2 300 ha	6 000 ha	8 300 ha
Metsälaidun	5 460 ha	6 000 ha	10 000 ha	16 000 ha

* kartoituksen ulkopuolelle jääneet alueet + kartoitetut alueet

Hallitusohjelma

Hallitusohjelmassa todetaan:

- 1) Hallituksen tavoitteena on turvata maaseudun elinvoiman säilyminen kestävällä tavalla. Tämän tavoitteen saavuttamiseksi hallitus huolehtii perheviljelmien kannattavuuden ja kehitysedellytysten säilymisestä sekä metsätalouden ja muiden maaseutuelinkeinojen elinvoimaisuudesta, mikä on edellytys sille, että nuorten kiinnostus elinkeinoa kohtaan säilyy.
- 2) Maankäytön suunnittelussa korostetaan arvokkaiden luonto- ja kulttuurimaisemien säilymistä edistäviä toimia.
- 3) Perinteisen maatalouden tuottamien arvokkaiden elinympäristöjen hoito turvataan osana maataloutta.

Suomen biologista monimuotoisuutta koskeva kansallinen toimintaohjelma

Suomen biologista monimuotoisuutta koskeva toimenpideohjelma liittyy Rion biodiversiteettisopimuksen toimeenpanoon. Rion sopimuksen tavoitteena maapallon ekosysteemien, eläin- ja kasvilajien sekä niiden sisältämien perintötekijöiden monimuotoisuuden suojeleminen, kestävä käyttö sekä perintötekijöiden käytöstä saatavien hyötyjen oikeudenmukainen jako. Lisäksi velvoittaa tutkimaan, seuraamaan ja suojelemaan luonnon monimuotoisuutta sekä myös levittämään tietoa biodiversiteetistä ja sen tilasta.

Parhaillaan valmisteilla olevassa toimintaohjelman arvioinnissa todetaan mm., että perinnebiotoopit ovat tärkeässä osassa maatalouden luonnon monimuotoisuuden ylläpitämisessä. Toimintaohjelmassa tavoitteeksi on asetettu että maatalouden perinnemaisemat ja -biotoopit saatetaan hoidon piiriin mahdollisimman laajasti. Tärkeimpänä toteutuskeinona pidetään perinnebiotooppien hoidon maatalouden erityisympäristötukea. Arvioinnissa todetaan myös perinneympäristöjen pahimmat uhkatekijät, joita ovat karjatilojen väheneminen ja keskittyminen, tilojen erityisesti pienten määrän väheneminen, tuotannon yksipuolistuminen ja maankäytön tehostuminen.

Metson toimenpideohjelma

Valtioneuvosto hyväksyi syksyllä 2002 Metso-toimikunnan ehdotuksesta toimintaohjelman Etelä-Suomen, Oulun läänin länsiosan ja Lounais-Lapin metsien monimuotoisuuden turvaamiseksi. Ohjelman tavoitteena on nykyistä paremmin turvata metsäisille luontotyypeille ja uhanalaisille lajeille tärkeitä elinympäristöjä ja metsien rakennepiirteitä. Uusien suojelukeinojen kehittämisen lähtökohtana on metsänomistajien vapaaehtoisuus ja menetettyjen taloudellisten arvojen korvaaminen.

Yksityismetsissä maanomistajan vapaaehtoisuuteen perustuen luonnonsuojelubiologiset kriteerit täyttävistä kohteista voidaan käydä luonnonarvokauppaa, osallistua tarjouskilpailuun, suojella ne luonnonhoitoalueiden sisällä olevina pienkohteina tai muodostaa niistä monipuolisia yhteistoimintaverkostoja, joissa osallisina on eri maanomistajia ja organisaatioita. Uusilla suojelun keinoilla monimuotoisuuden turvaaminen pyritään saavuttamaan mahdollisimman kustannustehokkaasti suuntaamalla toimet arvokkaimpiin kohteisiin. Metso-ohjelmassa on käytössä joustavat korvausmenetelmät. Alueen suojelu voidaan toteuttaa luonnonsuojelulain nojalla joko pysyvästi tai määräaikaisesti. Alueen määräaikainen suojelu sovitun korvauksen nojalla on mahdollista luonnonarvokaupassa ja tarjouskilpailussa.

Kohteiden valintaa ohjaa toukokuussa 2003 hyväksytyt luonnonsuojelubiologiset kriteerit, jotka ovat elinympäristökohtaisia. Luonnonsuojelubiologiset kriteerit muodostuvat ensisijaisista rakennekriteereistä, pinta-ala- ja sijaintikriteereistä sekä täydentävistä kriteereistä. Puustoiset perinnebiotoopit ovat yksi seitsemästä luonnonsuojelubiologisista kriteereistä.

Ensisijaiset rakennekriteerit puustoisille perinnebiotoopeille:

- Kohteessa on puustoisten perinneympäristöjen rakennepiirteitä kuten kookkaita lahovikaisia jalopuita tai muita lehtipuita sekä mosaiikkimaisesti niittykasvillisuutta tai
- Kohteessa on edustavia perinnekasvillisuuskuvioita ja perinnebiotooppien tyypillisiä lajeja

Sijaintikriteerit puustoisille perinnebiotoopeille:

Näitä tarkastellaan vain jos kohde täyttää vähintään yhden ensisijaisen rakennekriteerin

- Kohteen lähiympäristö on ollut pitkään laidunkäytössä tai
- Kohde täydentää hoidettujen avoimien perinnebiotooppien muodostamaa aluekokonaisuutta

Koska Metson toimenpiteet perustuvat vapaaehtoisuudelle ei puustoisten perinnebiotooppien suojelulle ja hoidolle ole asetettu määrällisiä tavoitteita. Puustoisten perinnebiotooppien kuuluminen luonnonsuojelubiologisiin kriteereihin mahdollistaa kuitenkin niiden hoidon ja kunnostuksen osana Metsoa.

5. Puustoisten perinnebiotooppien hoito – toimijat ja keinot

Toimijat

Seuraavassa esitellään lyhyesti mitkä tahot toimivat perinnebiotooppien hoidossa. Puustoisten perinnebiotooppien suojelu voidaan toteuttaa neljään eri ”reittiä”: maatalousreitti, metsätalous- ja Metsoreitti, maa- ja metsätalouden yhdistelmäreitti ja muut reitit.

Maatalous

Maatalouden ympäristönsuojelua tuetaan maatalouden ympäristötukiohjelman avulla. Ympäristötukeen kuuluvat perustoimenpiteet, lisätoimenpiteet ja erityistuet. Perinnebiotooppien hoito toteutetaan erityistukien avulla. Viljelijät voivat hakea perinnebiotooppien hoitotukea tai luonnon monimuotoisuuden edistämisen tukea.

Maatalousreitti:

Viljelijä

- hakee tukea
- hoitaa perinnebiotooppia

Maaseutukeskukset

- kannustaa tukien hakemiseen
- kehittää perinnebiotooppien hoitoa ja kouluttaa viljelijöitä
- avustaa ja laatii hakemuksiin liittyviä hoitosuunnitelmia

Yksityiset konsultit

- avustavat hakemusten teossa
- laativat hoitosuunnitelmia

Alueellinen TE-keskus

- käsittelee hakemukset
- päättää tuen saamisesta ja sen suuruudesta ja maksaa tuet

Alueellinen ympäristökeskus

- antaa TE-keskukselle lausunnot maastokäynnin perusteella tukikohteista, joiden pohjalta päätetään onko alue tukikelpoinen (= täyttää perinnebiotoopin kriteerit)
- kehittää alueellisesti perinnebiotooppien hoitoa

Metsätalous ja Metso

Metsätalouden puolella puustoisten perinnebiotooppien hoito on mahdollista osana luonnonhoitohanketta tai tietyillä alueilla osana Metson toimenpideohjelman. Metson toimenpiteitä ovat luonnonarvokauppa, tarjouskilpailu, verkostoitumishankkeet ja luonnonhoitoalueet. Luonnonhoitohankkeiden tulee koskea useamman kuin yhden metsänomistajan alueita kun taas Metson toimet kohdistuvat yhteen metsänomistajaan pois lukien verkostoitumishankkeet ja luonnon hoitoalueet. Luonnonhoitohanke voi käsittää ainoastaan kohteen hoidon suunnittelun.

Metsätalous-Metsoreitti:

Metsänomistaja

- ehdottaa omistamaansa kohdetta osaksi luonnonhoitohanketta tai
- ehdottaa omistamaansa aluetta suojeltavaksi Metso-ohjelman keinoilla

Alueellinen metsäkeskus

- hakee, valvoo ja toteuttaa luonnonhoitohankkeen yhteistyössä
- metsäkeskuksen viranomaistaho päättää luonnonhoitohankkeiden rahoituksesta tai
- arvioi kohteen soveltuvuutta pohjautuen luonnonsuojelubiologisiin kriteereihin alueellisen ympäristökeskuksen kanssa

Alueellinen ympäristökeskus

- ehdottaa alueita luonnonhoitohankkeeseen
- mukana suunnittelussa

Metsänhoitoyhdistys

- toteuttaa käytännön toimia luonnonhoitohankkeissa

Vapaaehtoisorganisaatiot (esim. kyläyhdistys)

- ehdottaa alueita luonnonhoitohankkeisiin
- toteuttaa käytännön toimia luonnonhoitohankkeissa

Maa- ja metsätalouden yhdistelmäreitti

Perinnebiotooppien hoidon valtion rahoituksen peruslähtökohtana on samalle alueella samoihin toimenpiteisiin voi saada tukea vain yhdestä lähteestä. Maa- ja metsätalouden rahoitusmuotojen yhdistäminen voi olla kuitenkin mahdollista. Tällöin tulee huolehtia tarkasti että eri toimenpiteet vaikkakin samoilla alueilla rahoitetaan eri lähteistä. Esimerkiksi Metsosta voitaisiin rahoittaa maanomistajalle puuston arvon ja luontoarvojen mukainen korvaus, kun taas alueen hoito voitaisiin

rahoittaa maatalouden erityisympäristötuella. Maa- ja metsätalouden rahoitusmuotojen yhdistämistä tarkastellaan myöhemmin toimenpide-ehdotusten ja toimintamallien yhteydessä yksityiskohtaisemmin.

Muut reitit

Metsähallitus

Metsähallitus vastaa valtion luonnonsuojelualueiden puustoisten perinnebiotooppien kunnostuksen ja hoidon suunnittelusta ja toimien toteuttamisesta. Toiminta rahoitetaan sekä Metsähallituksen omasta budjetista tai erillishankkeiden mm. EU Life-luontohankkeiden avulla. Hoito toteutetaan joko oman työvoiman avulla tai vuokraamalla alueen hoito-oikeus maatalouden erityisympäristötuella hakevalle viljelijälle.

Vuonna 2005 Metsähallituksen toimesta perinnebiotooppeja tullaan hoitamaan 1 421 ha, joista Metsoon liittyviä n. 650 ha. Hoidossa olevista kohteista puustoisia perinnebiotooppeja on 622 ha. Metsähallitus on asettanut tavoitteeksi nostaa kunnostettujen ja hoidossa olevien puustoisten perinnebiotooppien määrän 900 ha:iin vuoteen 2012 mennessä.

Ympäristöministeriö

Ympäristöministeriön perinnemaisemien hoitoraha on tarkoitettu pääasiallisesti kohteille, joille ei voi saada maatalouden erityisympäristötukea. Rahoituksen saamiseksi tulee kohteen vastata valtakunnallisessa perinnemaisemakartoituksessa määritellyä valtakunnallisesti tai maakunnallisesti arvokasta yksityismailla olevaa kohdetta.

Hoitorahaa on vuosittain haettavissa 125 000 euroa. Rahoitusta voivat hakea alueelliset ympäristökeskukset, joille kohteita voivat ehdottaa hoidosta kiinnostuneet tahot (mm. kunnat, kansalaisjärjestöt). Hoidon ja kunnostuksen toteuttajina voivat olla mm. maanomistajat, kunnat, kansalaisjärjestöt tai kyläyhdistykset. Rahoitus on tarkoitettu ennen kaikkea peruskunnostukseen. Jatkohoidon rahoituksen toivotaan järjestyvän erityistukijärjestelmien kautta.

Perinnemaisemien hoitorahalla on kunnostettu vuoteen 2005 mennessä n. 250 ha 80:llä eri kohteella. Valtaosa kohteissa on ollut niittyjä ja ketoja mutta joukossa on myös jonkin verran puustoisia perinnebiotooppeja. Hoitorahoista on rahoitettu myös alueellisten perinnebiotooppisuunnitelmien laatimista.

Museovirasto

Museovirasto vastaa muinaisjäännösten yhteydessä olevien perinnebiotooppien hoidosta. Hoitotyössä museovirasto on hyödyntänyt oman työvoiman lisäksi myös pitkäaikaistyöttömiä, jotka ovat toteuttaneet käytännön toimia.

Vuonna 2000 Museoviraston hoitaminen perinnebiotooppien yhteisala oli 113 ha. Joukkoon mahtuu myös puustoisia perinnebiotooppeja mutta niiden tarkka määrä ei ole tiedossa. Vuoden 2000 jälkeen hoidon pinta-alassa on tapahtunut vain vähäisiä muutoksia.

Kunnat

Kuntien mailla on yli 300 ha arvokkaaksi luokiteltua perinnebiotooppia. Näistä puustoisia perinnebiotooppeja on noin 80 ha. Kunnat vastaavat harvoin itse perinnebiotooppien hoidosta. Tavallisimmin kuntien omistuksessa olevia alueita hoitavat museovirasto, maakuntamuseo, paikalliset luonnonsuojeluyhdistykset ja 4H-yhdistykset.

Ympäristöjärjestöt, kyläyhdistykset ja muut yhdistykset

Ympäristöjärjestöistä erityisesti Suomen WWF ja Suomen luonnonsuojeluliiton paikallisyhdistykset järjestävät yhteistyössä kuntien, alueellisten ympäristökeskusten ja metsähallituksen kanssa vapaaehtoisille suunnattuja talkooleirejä. Leireillä keskitytään alueiden kunnostukseen ja hoitoon.

Suomen WWF on järjestänyt vuoteen 2005 mennessä yhteensä 145 viikonmittaista leiriä ja useita kymmeniä viikonlopun pituisia talkooleirejä. Suurella osalla leireistä on hoidettu perinnebiotooppeja. Talkooleirikohteissa perinnebiotooppeja on hoidettu arviolta 250 ha vuoteen 2005 mennessä.

Suomen luonnonsuojeluliiton Varsinais-Suomen piiri on lisäksi tehnyt Varsinais-Suomessa hankkeen, jossa työllistettiin kolmen vuoden ajan pitkäaikaistyöttömiä perinnebiotooppien hoidossa. Hanke päättyi vuonna 2003. Uudellamaalla vastaava hanke on käynnissä vielä vuoden 2005.

Kyläyhdistykset ja muut yhdistykset (mm 4h-yhdistys) hoitavat lähinnä talkoilla perinnebiotooppeja.

Erillishankkeet (EU Life rahasto, EU rakennerahastot)

Metsähallitus, alueelliset ympäristökeskukset, kunnat ja Suomen WWF ovat hoitaneet perineympäristöjä EU:n osarahoitteisilla Life-luontohankkeilla. Hankkeisiin on kuulunut kunnostuksen ja hoidon suunnittelu sekä toteutus. Alueiden jatkohoito hankkeiden päättymisen jälkeen on usein turvattu maatalouden erityisympäristöilla. Life-rahoitusta voidaan myöntää vain NATURA 2000 suojelualueisiin kuuluvilla alueilla.

Life-hankkeissa perinnebiotooppeja on kunnostettu mm. Saaristomerellä., Liminganlahdella, Uudenmaan ja Turun rannikko- ja saaristoalueilla, Rahjan saaristossa, Yyterissä, Viikin Vanhankaupungin lahdella, Siikalahdella, Merenkurkun saaristossa sekä Lounais- ja Etelä-Suomen ja Kymenlaakson arvokkailla kosteikko ja lintulahtialueilla. Life-luontohankkeisiin voi tutustua osoitteessa: <http://europa.eu.int/comm/environment/life/project/index.htm>

EU:n rakennerahastojen (EAKR ja EMOTR) hankkeita, joissa on kunnostettu perinnebiotooppeja, on ollut varsin vähän. Muutamia hankkeita on ollut mm. Varsinais-Suomessa ja Pohjois-Karjalassa. Rakennerahastojen rahoittamissa hankkeissa on keskitytty ennen kaikkea hoidon suunnitteluun ja yhteistyön kehittämiseen. Alueiden jatkohoito on toteutettu usein maatalouden erityisympäristötukien avulla.

Varsinais-Suomessa on tällä hetkellä käynnissä Maisemajunahanke, jonka tavoitteena on kunnostaa 300 ha erilaisia perinnebiotooppeja, lehtoja ja tienvarsiniittyjä. Näistä puustoisten perinnebiotooppien osuus on noin 100 ha. Vuoteen 2005 mennessä hoitoon oli saatu n. 200 ha erilaisia perinnebiotooppeja. Kunnostuksen jälkeen alueiden jatkohoito on tarkoitus järjestää maatalouden erityisympäristötukien avulla. Hanke työllistää alueen pitkäaikaistyöttömiä sekä henkilöitä jotka olivat mukana aikaisemmin Varsinais-Suomessa toteutetussa pitkäaikaistyöttömien hankkeessa. Hanke alkoi 2003 ja päättyy vuonna 2006. Hanke saa rahoitusta EMOTR-rahoittamasta Alma-ohjelmasta (Alueellinen maaseudun kehittämisohjelma).

6. Yksityismaiden puustoisten perinnebiotooppien hoitokeinot ja niiden tehokkuus

Tehokkaan hoidon edellytykset

Tässä tarkastellaan puustoisten perinnebiotooppien hoidon edellytyksiä ennen kaikkea niiden hoidon ja rahoituksen tehokkuuden kannalta. Hyvän perinnebiotooppien hoidon edellytyksenä ovat: asiantunteva hoitosuunnitelma, soveliaat kunnostuksen ja hoidon toteutuskeinot sekä niiden rahoitus ja hoidon jatkuvuus.

Tehokkaan hoidon perustana toimii asiantuntevasti yhteistyössä maanomistajan kanssa laadittu kohteen hoitosuunnitelma, jossa määritellään alueen nykytila ja arvot, alueen käytön historia, maanomistajan kanssa sovitut alueen käytön tavoitteet, tavoitteen saavuttamisen edellyttämät kunnostus- ja hoitotoimet, niiden aikataulun ja kustannukset. Lisäksi suunnitelman tulisi sisältää hoidon seurantajärjestelmän.

Suunnitelman toimeenpano edellyttää kunnostuksen ja hoidon rahoittamista, jonka tulisi kattaa kunnostuksesta ja hoidosta maanomistajalle aiheutuvat kulut. Näitä ovat mm. raivaus- ja aitaamiskulut, laitumen ja aitojen ylläpitokulut, laiduneläimiin liittyvät kulut mm. eläinten kuljetus, juomaveden järjestely, vakuutukset, valvonta. Kustannusten kattamisen lisäksi rahoituksen pitäisi pitää sisällään myös tuloelementti eli hoidon kannustimen. Näin perinnebiotooppien hoidosta on mahdollista tehdä kannattava osa nykypäivän maataloutta.

Perinnebiotooppien hoidon tulisi olla pitkäjänteistä. Tämä tulisi ottaa huomioon myös hoidon rahoituksessa. Jotta perinnebiotooppien hoito olisi kullekin perinnebiotooppityypille sopivaa tulee hoitoa myös seurata. Tämä edellyttää että hoidon tuloksellisuutta perinnebiotoopin ja sen lajiston kannalta seurataan, jotta hoitoa voidaan tarvittaessa muuttaa esim. laidunpainetta lisätä tai vähentää.

Tehokas perinnebiotooppien hoito edellyttää hyvää yhteistyötä eri tahojen ja maanomistajan välillä. Maanomistajan tulee tietää mistä hän voi saada apua kohteen hoidon suunnitteluun, kunnostukseen ja hoitoon. Tämä edellyttää toimivaa neuvontajärjestelmää.

Alla käsitellään eri perinnebiotooppien hoidon rahoituslähteitä sekä arvioidaan niiden toimivuutta.

Maatalouden erityisympäristötuet

Perinnebiotooppien hoito maassamme on pääasiallisesti hoidettu maatalouden erityisympäristötukien avulla. Maatalouden perusympäristötukeen sitoutuneet viljelijät voivat hakea perinnebiotooppien hoitoon joko perinnebiotooppien hoitotukea tai luonnon monimuotoisuuden edistämiseen tarkoitettua tukea.

Tukien suuruus määräytyy tulonmenetysten, arvioitujen kustannusten ja kannustinosan mukaan. Kannustinosa on korkeintaan 20 % tulonmenetysten ja arvioitujen kustannusten summasta. Hyväksytyjä kustannuksia ovat mm. hoitosuunnitelman laatimiskulut, raivaus-, hoito- ja aitauskulut, eläinten kuljetus, juomaveden järjestäminen ja vakuutuskulut, matkakulut, sekä eläinten valvontaan liittyvät kulut. Maa- ja metsätalousministeriö on määritellyt erikseen kutakin kuluja koskevat hyväksyttävät enimmäiskulut. Enimmäiskulut perustuvat MMM asetukseen erityistukisopimuksen tekemisestä ja sen liitteeseen 1.

Perinnebiotooppien ja luonnon monimuotoisuuden (LUMO) edistämisen tuki

Perinnebiotooppien hoidon tai luonnon monimuotoisuuden edistämisen tukea voi hakea maanomistajat, jotka täyttävät seuraavat edellytykset:

- viljelijä, jolla 3 ha peltoa tai 0,5 puutarha-ala
- sitoutunut maatalouden ympäristötuen perusosaan
- perinnebiotooppitukea voi hakea myös yli 65-vuotias viljelijä, jos hän täyttää tuen saamisen muut edellytykset
- perinnebiotooppituki alue tulee aidata erikseen peltoalueesta eikä niitä saa lannoittaa eikä eläimille tuoda lisärehua

Alla tiivistelmä tuen hakemisesta, tukikaudesta ja tuen suuruudesta

- tuki haetaan alueellisesta TE-keskuksesta
- hakemus liitteineen (mm. hoitosuunnitelma ja kustannusarvio)
- hakemus tulee jättää keväällä (haku aika vaihtelee 30.4. / 31.5.)
- tukikausi on 5 vuotta (Lumo-tuessa joko 5 tai 10 vuotta)
- tukikausi voi alkaa hakemusvuonna joko 1.6. tai 1.10.
- tuet maksetaan vuosittain (yleensä loppusyksyllä) laskettuna hehtaaria ja tukivuotta kohden
- maksimi tuki voi olla 420,57 €/ha/v

Nykytilanne ja arvio keinon tehokkuudesta

Vuonna 2003 perinnebiotooppituella hoidettiin 22 345 ha ja luonnon monimuotoisuuden tukea maksettiin yhteensä 3 763 ha:lle. Perinnebiotooppi tukea maksettiin puustoisille perinnebiotoopeille seuraavasti: hakamaat 2 582 ha, lehdesniityt 21 ha ja metsälaitumet 9 127 ha. Perinnebiotooppien kunnostuksesta ja hoidosta maksettiin vuonna 2003 tukea keskimäärin 281 €/ha/v. Lumo-tukea maksettiin keskimäärin 342 €/ha/v 5-vuotisille sopimuksille ja 377 €/ha/v 10-vuotisille sopimuksille. Perinnebiotooppien hoitotuki on ollut selvästi pienempi kuin luonnon monimuotoisuuden edistämiseksi maksettu tuki. On kuitenkin huomioitava, että luonnon monimuotoisuuden edistämisen tukikohteisiin kuuluu paljon alueita ja toimia, jotka eivät liity perinnebiotooppien hoitoon.

Tilastotietoa perinnebiotooppityypin vaikutuksesta myönnettyihin tukiin ei ole saatavilla. Yleisesti tiedossa on kuitenkin että tukitasoon vaikuttaa eniten kohteen pinta-ala ja kunto. Mitä suurempi kohteen ala on sitä vaikeampi on osoittaa tarpeeksi kustannuksia maksimituen saavuttamiseksi. Pienillä kohteilla jotka ovat usein niittyjä ja ketoja tukitaso on usein lähellä maksimia eli 420 €/ha/v. Laajoilla metsälaitumilla ja hakamailla, joita ainoastaan hoidetaan laiduntamalla valmiiksi aidatuilla alueilla jää erityistuki selkeästi alle maksimitason. Kohteilla, joiden kunnostus ja hoito aloitetaan erityistuen avulla pystytään usein osoittamaan selkeästi enemmän kustannuksia kuin kohteilla, joiden korvaus perustuu vain vuosittaiseen hoitoon. Uusilla

kohteilla kustannuksia lisäävät ennen kaikkea aitaus- ja kunnostuskulut. Toisaalta runsaspuustoisilla kohteilla raivauksen johdosta voi syntyä myös puun myyntituloja, mikä vähentää mahdollista tukisummaa. Peruskunnostuksen ja aitaamisen kulut voivat olla myös joskus niin suuret ettei maksimitukikaan kata kaikkia aiheutuneita kustannuksia.

Perinnebiotooppien hoidossa ollaan edelleen selkeästi jäljessä perinnemaisematyöryhmän asettamista tavoitteista. Suhteellisesti arvioituna lähinnä tavoitetta ollaan metsälaitumien hoidon tavoitetta (taulukko 3). Tavoitteen saavuttamiseen on kuitenkin vielä 5 vuotta aikaa. Lehdesniityt sijaitsevat kaikki Lounaissaaristossa valtion mailla ja niiden hoidosta vastaa Metsähallitus. Metsähallituksen tavoitteena on hoitaa 900 ha puustoisia perinnebiotooppeja vuoteen 2012 mennessä. Tämä tarkoittaa sitä että suurin osa valtakunnallisen tavoitteen mukaisista kunnostettavista kohteista sijaitsee yksityismailla.

Perinnebiotooppien hoitotuki on tämän hetkisistä puustoisten perinnebiotooppien hoitoon tähtäävistä rahoitusmuodoista soveliain, sillä se kattaa parhaiten kaikki suunnitteluun, hoitoon ja kunnostukseen liittyvät kulut.

Taulukko 4. Perinnebiotooppituella hoidettujen puustoisten perinnebiotooppien määrä vuonna 2003 verrattuna perinnemaiseman työryhmän asettamaan tavoitteeseen. (Lähde: Karja, M. 2004: Perinnebiotooppien hoidon, luonnon monimuotoisuuden edistämisen ja maiseman kehittämisen ja hoidon toteutuminen 1995-2003 – MMM)

Perinnebiotooppityyppi	Hoidossa (ha)	Tavoite	Erotus
Lehdesniitty	21	220	199
Hakamaa	2 581	8 300	5 719
Metsälaidun	9 127	16 000	6 873

Viime vuosina perinnebiotooppeja on saatu tehokkaasti hoitoon, johtuen ympäristö- ja maaseutukeskusten tehostuneesta tuen markkinoinnista. Maassamme on laadittu useampia alueellisia luonnon monimuotoisuuden edistämisen suunnitelmia, joissa on kartoitettu mm. alueella sijaitsevat perinnebiotoopit, niiden hoidon nykytila sekä nykyiset hoitajat ja hoidosta kiinnostuneet. Lumo-suunnitelmien avulla on saatu paikoin uusia perinnebiotooppitukisopimuksia aikaiseksi.

Metson toimenpideohjelma

Puustoiset perinnebiotoopit ovat yksi Metson seitsemästä luonnonsuojelubiologisesta kriteereistä, joiden pohjalta Metso-ohjelmaan sopivia kohdetta valitaan ja arvotetaan. Metson toimenpideohjelmassa on neljä vapaaehtoisuuteen perustuvaa suojeluun tähtäävään keinoa, joiden avulla puustoisia perinnebiotooppeja voidaan hoitaa ja kunnostaa. Metson toimenpiteet ovat luonnonarvokauppa, tarjouskilpailu, yhteistoimintaverkosto ja luonnonhoitoalueet. Keinot ovat koekäytössä vuoden 2006 loppuun, minkä jälkeen arvioidaan eri keinojen soveltuvuutta laajemmin Etelä-Suomen metsien suojelun edistämässä.

Luonnonarvokauppa

Luonnonarvokaupalla tavoitellaan luonnon monimuotoisuuden säilymistä ja kohentumista talousmetsissä. Keskeisenä tavoitteena on ylläpitää sovittuja luontoarvoja tietyllä kohteella rahoitusta vastaan. Luontoarvokaupassa voidaan mm. rajata alueita, joilla edellytetään harvinaisen lajin esiintymän hoitamista tai tiettyjen monimuotoisuuselementtien, esim. lahopuiden, säilyttämistä. Luontoarvokaupalla voidaan edistää myös metsien tiettyjen rakennepiirteiden tai elinympäristöjen säilymistä tai syntymistä. Luonnonarvokauppa on ollut kokeilussa ainoastaan Satakunnan maakunnassa vuodesta 2003 lähtien.

Luonnonarvokauppasopimuksen tekeminen edellyttää maanomistajan aktiivisuutta. Aloitteen tekijänä voi olla kuka tahansa metsien suojelusta kiinnostunut taho, mutta sopimus perustuu aina maanomistajan vapaaehtoisuuteen ja halukkuuteen. Maanomistajan ensisijaisena yhteystahona ja luonnonarvokaupan hallinnoijana toimii alueellinen metsäkeskus. Metsäkeskus arvioi yhteistyössä alueellisen ympäristökeskuksen ja luonnonarvokaupan yhteistyöryhmän kanssa tarjottujen kohteiden soveltuvuutta sopimuskohteiksi luonnonsuojelubiologisten kriteerien pohjalta. Metsäkeskus tai alueellinen ympäristökeskus solmivat maanomistajan kanssa sopimuksen luontoarvon säilyttämiseksi tai lisäämiseksi ja maksavat siitä sopimuksen mukaisen korvauksen. Sopimus tehdään määräajaksi, useimmiten 10 vuodeksi kerrallaan.

Satakunnassa luonnonarvokaupan kokeiluhankkeessa on laadittu sopimusten hinnoitteluperiaatteet (taulukko 5). Ne on tehty pohjautuen luonnonsuojelubiologiisiin kriteereihin ja niissä mainittuihin luontoarvoihin. Hinnoitteluperiaatteen tavoitteena on helpottaa metsäkeskuksen työtä tarjottujen kohteiden arvottamiseksi. Niiden avulla on myös ollut helpompi selvittää kohteita tarjoaville maanomistajille esitetyn kohteen hintataso. Alla olevassa taulukossa on käsitelty puustoisten perinnebiotooppien hinnan muodostumiseen vaikuttavat tekijät.

Taulukko 5. Luonnonarvokaupan hinnoitteluperiaatteet, mukana vain puustoisilla perinnebiotoopeilla olevia arvoja (Lähde: Gustafsson, L: 2003: Luonnonarvokaupan hinnoitteluperiaatteiden muodostuminen – Lounais-Suomen metsäkeskus, raportti)

Korvausperuste	Selite	Korvaus (min-max)
Peruskorvaus	Lähtötaso	50 €/ha/v
Metsäntuotto	Puustoisille perinnebiotoopeilla hinta koostuu kasvutappiosta ja hoitotyönarvosta	Kasvutappio n. 50 €/ha/v
Puuston arvo	Käsittää puuston arvon + 1% korko josta vähennetään uudistamiskulut, verotus. Korvausta nostaa vikaantuminen	Puuston arvo 0 – 100 €/ha/v Vikaantuminen 0-40 €/ha/v
Pinta-ala	Kohteen pinta-ala vaikuttaa elinympäristön ja sen lajiston elinvoimaisuuteen. Mitä suurempi alue sitä paremmat selviytymismahdollisuudet.	5-10 ha 10 €/ha/v yli 10 ha 20 €/ha/v
Puuston monijakoisuus	Eri-ikäinen ja – kokoinen puusto lisää alueen arvoa.	10 tai 20 €/ha/v
Järeiden lehtipuiden määrä	Järeät lehtipuut (haapa, harmaa- ja tervaleppä, pihlaja, raita, koivu) merkittävä harvinaisten lajien elinympäristö.	Kuutiomäärän/ha ja lajin mukaan 2-4 m ³ – yli 20 m ³ 5-10 €/ha/v – 40-50 €/ha/v
Kilpikaarnaiset männyt	Vanhat kookkaat männyt ovat tärkeitä petolintujen pesäpuita.	Kuutiomäärän/ha mukaan 2-4 m ³ – yli 20m ³ 5-25 €/ha/v
Lahopuut	Lahopuiden esiintyminen ja sen jatkumo ovat tärkeimpiä metsien monimuotoisuutta ylläpitävä tekijä.	Kuutiomäärän/ha ja lahopuutyypin (pysty, havu/lehti; maa) mukaan. 2-4 m ³ – yli 20 m ³ 5-50 €/ha/v
Palaneet puut	Palopuita suosii oma lajistonsa.	Kuutiomäärän/ha mukaan 2-9 m ³ - yli 100m ³ 25-100 €/ha/v
Jalot lehtipuut	Jalot lehtipuut ovat tärkeä elinympäristö.	Kuutiomäärän/ha mukaan 2-9 m ³ - yli 100m ³ 20-100 €/ha/v
Vaatelias kasvilajisto ja kääpien runsaus	Perinneympäristöissä viihtyvät monet niitosta ja laidunnuksesta hyötyvät vaateliaat niittyajit. Vanhojen puiden käävät.	Lajirunsauden ja lajien harvinaisuuden mukaan. 0-20 €/ha/v
Muun suojelualan tai metsälakikohteen läheisyys	Lähellä sijaitseva vastaava elinympäristöä sisältävä alue nostaa arvoa, koska lajien elinvoimaisuus parantuu.	Perustuu välimatkaan Rajoittuu suojelualueeseen 20 €/ha/v Etäisyys alle 2 km suojelualueesta 10€/ha/v
Virkistys- ja maisemalliset arvot	Puustoisilla perinnebiotoopeilla on merkittävää maisemallista arvoa sillä ne sijaitsevat usein lähellä tilakeskuksia. Maatilatarkailussa hyödynnetään perinnebiotoopeja.	Perustuu sijaintiin. Jos kohde kylän keskustassa tai rannassa 10 tai 20 €/ha/v Perustuu rakenteisiin (mm. luontopolut, hiihtoladut) 10 tai 20 €/ha/v
Muut arvot (mm. harvinaisten lajien esiintyminen)	Puustoisilla perinnebiotoopeilla voi esiintyä mm. uhanalaisia perhosia, pistiäisiä tai muita eliöitä.	Jos alueella luonnonsuojelulaissa määritelty laji. 0-40 €/ha/v
Hoitotoimenpiteet	Hakamaiden ja metsälaidunten hoito edellyttää laidunnusta ja laidunalueen aitaamista.	Hoitotöiden kustannukset 10-40 €/ha/v

Hinnoitteluperusteiden mukaan kohteen arvo voi nousta verraten korkeaksi jopa reilusti yli 500 €/ha/v. Kohteen lopulliseen arvoon vaikuttaa kuitenkin myös muut tekijät. Yleisenä ohjeena on, että Metson korvausten keskimääräinen taso ei saisi nousta niin korkeaksi että se vääristäisi metsätalouden markkinatilannetta. Näin korvausten keskimääräiseksi arvoksi luonnonarvokaupan sopimuksissa on tullut n. 200 €/ha/v. Tällöin on ilmeistä että tietyillä kohteilla korvauksen suuruus perustuu ennen kaikkea puuston arvoon. Luontoarvojen ja niiden säilyttämisen ja hoidon osuus hinnanmuodostuksessa jää verraten pieneksi.

Luonnonarvokaupassa tällä hetkellä Lounais-Suomessa käytössä oleva hinnanmuodostusohjeistus sopii melko huonosti puustoisten perinnebiotooppien arvottamiseen. Tärkeimpänä syynä tähän se että puustoiset perinnebiotoopit ovat ainoa luonnonsuojelubiologisissa kriteereissä oleva elinympäristö, joka vaatii vuosittaista hoitoa. Siksi hoidon kustannusten kompensoiminen jää selkeästi liian alhaiseksi, ja sitoutuminen kohteen jatkuvaan hoitoon on epävarmaa.

Nykytilanne ja arvio keinon tehokkuudesta

Luonnonarvokauppaan on valikoitunut ainoastaan sellaisia puustoisia perinnebiotooppikohteita, jotka eivät ole oikeutettuja maatalouden erityistukeen. Kohteet, joiden omistajat voivat hakea perinnebiotooppien hoidon tukea eivät voi saada samalle kohteelle korvausta Metsosta.

Luonnonarvokauppasopimuksia on tehty viidelle puustoiselle perinnebiotooppi kohteelle (2003/3 kpl ja 2004/2 kpl). Kohteiden pinta-ala on ollut verraten pieniä; 2,6 - 5,5 ha. Valtaosa kohteista on entisiä metsälaitumia. Korvaus luonnonarvojen säilyttämisestä on vaihdellut 110 €/ha/v - 235 €/ha/v riippuen siitä, kuinka puustoinen alue on ollut. Korvausten keskiarvo on ollut 170 €/ha/v. Sopimukset on tehty 10-vuotisiksi ja niiden korvaukset on maksettu etukäteen 10 vuodeksi.

Luonnonarvokauppakohteista vain yhden hoitomuotona on laidunnus. Kyseiselle kohteelle on laadittu erillinen hoitosuunnitelma. Laidunnuksesta ja alueella valmiina olleiden aitojen ylläpidosta johtuvat kustannukset on sisällytetty korvaukseen. Hoidonkorvaus on kuitenkin vain 40 €/ha/v. Muille kohteille ei ole laadittu varsinaista hoitosuunnitelmaa eikä niiden hoitoa ole ratkaistu.

Vuosina 2003-2004 luonnonarvosopimuksia on tehty yhteensä 62 ja niiden pinta-ala on yhteensä 552 ha. Puustoisia perinnebiotooppeja koskevia sopimuksia on ainoastaan viisi. Sopimusten määrää pitäisi pystyä lisäämään. Ongelmaksi saattaa kuitenkin muodostua luonnonarvokaupassa melko alhaiseksi jäävä korvaus. Puustoisten perinnebiotooppien korvaukset ovat olleet selkeästi alhaisemmat kuin maatalouden erityisympäristötuessa. Siksi tällä hetkellä maatalouden erityisympäristötuki on maanomistajalle houkuttelevampi perinnebiotoopin kunnostuksen ja hoidon rahoituslähde. Toisaalta luonnonarvokaupassa on ilmeistä, että kohteen arvo on perustunut lähinnä puuston arvoon ja vähäisemmässä määrin luontoarvoihin ja hoitokustannuksiin. Mikäli verottomat hoitokustannukset olisi mahdollista sisällyttää korvaukseen puuston ja luontoarvojen hinta-arvion lisäksi, luonnonarvokaupasta voisi tulla varteen otettavampi perinnebiotooppien hoidon rahoitusmuoto.

Nykyisissä sopimuksissa ei ole yhtään tapausta, jossa olisi yhdistetty luonnonarvokaupan korvaus ja maatalouden erityisympäristötuki. Tämän pitäisi olla mahdollista siinä tapauksessa, että alueen omistaja ei ole oikeutettu maatalouden erityisympäristötukiin mutta hän vuokraa alueen hoito-oikeuden toiselle taholle, joka puolestaan voi hakea maatalouden erityisympäristötukea. Tällöin täytyy huolehtia siitä että maanomistajalle maksettava luonnonarvokauppakorvaus ei sisällä alueen kunnostuksen ja hoidon kustannuksia. Alueen kunnostuksen ja hoidon kustannukset sisällytetään alueen hoitajan erityisympäristötukeen.

Tarjouskilpailu

Tarjouskilpailun avulla pyritään saamaan luonnonsuojelubiologisen kriteeristön mukaisia alueita pysyväisluonteisempaan suojeluun. Tarjouskilpailussa ympäristöviranomaiset pyytävät maanomistajilta tarjouksia suojeltavista kohteista. Maanomistajat pyytävät tiettyä hintaa, jolla he ovat halukkaita tarjoamaan kohteitaan suojeluun ja ylläpitämään kohteen luontoarvoja. Tarjouskilpailua testataan itäisellä Uudellamaalla, Pohjois-Savossa, sekä lounaisessa Lapissa.

Tarjouskilpailussa sopimukset ovat usein pidempiä kuin luonnonarvokaupassa. Tarjouskilpailun pohjalta on ollut mahdollista jopa tehdä pysyviä tai hyvin pitkäaikaisia

suojelusitoumuksia. Valtio voi hankkia alueet omistukseensa tai niistä voidaan muodostaa yksityisiä luonnonsuojelualueita joko pysyvästi tai pitkäköksi aikaa.

Tarjouskilpailussa ympäristöviranomaiset yhdessä alueellisen metsäkeskuksen kanssa arvioivat maanomistajien hintapyyntöä pohjautuen pitkälti luonnonarvokaupan hinnanmuodostusperiaatteiden mukaan. Toisaalta koska sopimukset voivat olla hyvinkin pitkäaikaisia tai jopa pysyviä voivat korvaukset nousta korkeammiksi kuin luonnonarvokaupassa. Uudellamaalla toteutuneissa tarjouskilpailuissa keskimääräiseksi hinnaksi 20-vuotisissa sopimuksissa on kuitenkin tullut vain 172 €/ha/v. Kohtuullisen alhainen keskiarvo johtuu siitä että sopimuksia on tehty verrattain vähän ja luontoarvoiltaan korkealaatuisia alueita on tarjottu niukasti. Pysyvissä yksityisen suojelun alueen perustamisissa korvaukset ovat olleet tuhansia €/ha/v.

Nykytilanne ja arvio keinon tehokkuudesta

Tarjouskilpailuun ei ollut tullut yhtään ehdotusta koskien puustoisen perinnebiotoopin kunnostusta ja hoitoa. Tarjouskilpailu voisi kuitenkin olla yhtä hyvä keino kuin luonnonarvokauppa. Edellytyksenä tulee kuitenkin olla että alueen omistaja ei voi saada maatalouden erityisympäristötukea ja että alueesta maksettava korvaus ottaa riittävästi huomioon alueen kertaluonteiset kunnostuskustannukset ja vuosittaiset hoitokustannukset.

Yhteistoimintaverkosto

Metsäluonnon monimuotoisuuden yhteistoimintaverkosto on vuosien 2004 - 2006 ajan kestävä kokeiluhanke. Yhteistoimintaverkostojen lähtökohtana on pyrkimys muodostaa yli kiinteistörajojen ja eri omistajaryhmien kesken ulottuvan yhteistyön avulla luontokohteiden paikallisia kokonaisuuksia metsien monimuotoisuuden edistämiseksi. Yhteistoiminta voi koskea esimerkiksi eri omistajaryhmien talousmetsiä, kunnan tai seurakunnan virkistysaluetta, valtionretkeilyaluetta, kansallispuistoa, jne. Yhteistoimintaverkoston on tarkoitus edistää luonnon monimuotoisuutta erityisesti silloin, kun elinympäristöjen ja lajien säilyttäminen edellyttää toimenpiteitä laajahkoilla alueilla, joiden sisällä toimenpiteet vaihtelevat ekologisten tarpeiden mukaan.

Kokeiluhankkeet toteutetaan alueilla, joilla on erityistä merkitystä luonnon monimuotoisuuden säilyttämiselle luonnonsuojelubiologien kriteerien perusteella. Yhteistoimintaverkostossa vapaaehtoinen suojelu voidaan toteuttaa myös luonnonarvokauppana, tai luonnonsuojelulain mukaisena määräaikaisella tai pysyvällä rauhoituksella. Lisäksi hankkeen toimenpiteitä voidaan rahoittaa metsätalouden ympäristötuella tai luonnonhoitohankkeena.

Nykytilanne ja arvio keinon tehokkuudesta

Yhteistoimintaverkostohankkeita on käynnissä neljä eri puolilla Suomea. Kaikki hankkeet ovat melko aluillaan.

Hämeen Metsoon haetaan yksityismetsistä metsäluonnon monimuotoisuuden ja harvinaisten tai harvinaistuvien lajien kannalta tärkeitä metsäkohteita. Näitä ovat Hämeen Metson toiminta-alueella mm. lehtometsät, korvet, tulvametsät ja metsäluhdat, harjumetsät, hakamaat ja vanhat metsälaitumet. Yhteistoimintaverkoston kuuluu monia eri metsien suojelusta vastaavia ja kiinnostuneita tahoja. Hämeen Metsossa on käytössä laaja keinovalikoima. Kemeran mukaiset ympäristötuki, luonnonhoitohankkeet, Metson luonnonarvokauppa ja luonnonsuojelulain mukaiset rauhoitukset ja alueen myynti valtiolla. Toistaiseksi yhtäkään puustoista perinnebiotooppia ei kuulu yhteistoimintaan. Tällä hetkellä on kuitenkin käsittelyssä kohde, jossa esitetään kylämuseomäkeä suojeltavaksi hakamaana luonnonarvokaupan keinoin.

Keski-Karjalan lehtoverkostohankkeessa tavoitteena on metsänomistajien yhteistoimintaverkosto. Sen toimialueena on Tohmajärvi, Kesälahti ja Kitee. Verkostohankkeen kohteina voivat olla ensisijaisesti lehdot mutta myös puustoiset perinnebiotoopit. Mahdollisia korvausmuotoja ovat metsätalouden rahoitusmuodot: ympäristötuki, luonnonhoitohanke, luonnonarvokauppa tai luonnonsuojelulain mukaiset rauhoitukset, suojelusopimukset tai maan vaihdot/kaupat valtion kanssa. Hankkeessa lisäkannustimena on ns. ”kasaamisbonus”, jonka voi saada jos kaksi tai useampi maanomistaja tarjoaa kohteita mailtaan yhdessä. Yhteistoiminta osoitetaan joko kohteiden ilmoittamisen yhteydessä tai omistajat laativat yhteisen hakemuksen kasaamisbonuksesta. Lisäksi vähintään kahden maanomistajan kohde tulee valita verkostoon luonnonarvokaupan kohteena tai muulla hankkeessa käytössä olevalla keinolla. Kasaamisbonusta maksetaan vain verkostoon hyväksytyille kohteille. Tarjottujen kohteiden välinen etäisyys saa olla korkeintaan 2 km. Kasaamisbonus lisätään korvaukseen jonka maanomistaja on saanut

monimuotoisuuden turvaamisesta kohteensa perusteella. Korvauksen suuruus riippuu osallistujien määrästä sekä pinta-alasta. Se vaihtelee 10 eurosta (2 osallista) 20 euroon /ha/v (4 osallista). Keski-Karjalan lehtoverkoston ei ole vielä ehdotettu yhtään puustoista perinnebiotooppia osana yhteistoiminta verkostoa.

Lohjan seudun MetsäVasu verkostohanke toimii Lohjalla, Vihdissä, Nummi-Pusulassa, Karkkilassa, Sammatissa sekä Karjalohjalla. MetsäVasun tavoitteena on lisätä metsänomistajien tietoa luontoarvoista ja kokeilla METSON vapaaehtoisen suojelun mallia Länsi-Uudellamaalla. Kahden vuoden aikana järjestetään maastokoulutusta, tehdään tilakäyntejä halukkaiden metsänomistajien kanssa sekä opastetaan metsänomistajia ja metsäalan ammattilaisia arvokkaiisiin kohteisiin liittyvissä asioissa. MetsäVasussa pyritään löytämään sellainen toiminta- ja rahoitusmalli, jonka metsänomistajat kokevat reiluksi ja toimivaksi tavaksi säilyttää luontoarvoja. Yhteistoimintaverkostoissa metsien monimuotoisuutta voidaan lisätä luonnonarvokaupoin ja luonnonhoitohankkein. MetsäVasun kohteina voivat olla kaikki luonnonsuojelubiologisissa kriteereissä mainitut seitsemän luontotyyppiä. Hankkeessa ei ole tarjottu yhtään puustoista perinnebiotooppia.

Merestä Metsäksi yhteisverkostohanke toimii Pohjois-Pohjanmaan rannikkoalueella. Se keskittyy ennen kaikkea lisäämään rannikon metsänomistajien ja muiden asukkaiden tietoa maankohoamisrannikon metsien ja ranta-alueiden ainutlaatuisuudesta sekä alueen metsien monimuotoisuuden edistämismahdollisuuksista. Hankkeessa pyritään perustamaan vuoteen 2006 mennessä mallialueita, joilla vapaaehtoisia metsien suojelukeinoja toteutetaan.

Yhteisverkostohankkeiden puitteissa on mahdollista kunnostaa ja hoitaa puustoisia perinnebiotooppeja. Verkostohankkeissa sopivana suojelun keinona on ennen kaikkea luonnonarvokauppa. Lähes kaikissa verkostohankkeissa on solmittu ensimmäiset luonnonarvokauppasopimukset. Niiden yhteismäärä on kuitenkin melko vähäinen. Yksikään sopimus ei ole toistaiseksi koskenut puustoista perinnebiotooppia. Verkostohankkeiden edistyessä myös puustoisia perinnebiotooppeja tulee osaksi niitä. Verkostoitumishankkeiden avulla toimijoiden mielenkiintoa ja yhteistyötä puustoisten perinnebiotooppien suojeluun voidaan lisätä. Verkostoitumishankkeet voivat näin olla yksi parhaista puustoisten perinnebiotooppien hoitoon tähtäävistä Metsotoimista, sillä ne yhdistävät luonnonarvokaupan ja useiden toimijoiden välisen yhteistyön. Tulevaisuudessa olisi mielekäästä jos aloitettaisiin ennen kaikkea puustoisten perinnebiotooppien suojeluun keskittyvä verkostoitumishanke.

Luonnonhoitoalue

Luonnonhoitoalue on kehitteillä oleva uusi vapaaehtoinen metsien suojelumuoto. Luonnonhoitoalueet voisivat alueita, joilla luonnonsuojelu, metsänhoito ja -käyttö sekä alueen muu taloudellinen käyttö sovitetaan yhteen. Luonnonhoitoalueella voidaan luonnonsuojelullisesti arvokkaaseen kohteeseen (luonnonsuojelulain 29 §:n tai metsälain 10 §:n tarkoittama kohde) välittömästi rajoittuvissa metsiköissä tehdä metsätaloudellisia toimenpiteitä nykyistä laajemmin. Toimenpiteet eivät kuitenkaan saa vaarantaa kohteen ominaispiirteiden säilymistä.

Luonnonhoitoalue voidaan perustaa vain maanomistajan hakemuksesta. Perustamisesta sopivat maanomistaja ja alueellinen ympäristökeskus. Kun sopimus päättyy, alueen käyttö jatkuu maanomistajan haluamalla tavalla.

Alueelle laaditaan luonnonhoitosuunnitelma, jossa määritellään erityisten luonnonhoitotoimenpiteiden lisäksi normaalit metsänhoito- ja hakkuuehdotukset. Suunnitelma laaditaan metsänomistajan, ympäristökeskuksen ja metsäkeskuksen yhteistyönä. Suunnitelmaan sisältyy myös arvio käytön rajoituksista johtuvista taloudellisista menetyksistä ja luontoarvojen säilyttämiseksi tarvittavien töiden kustannuksista. Niistä maksetaan maanomistajalle täysi korvaus.

Nykytilanne ja arvio keinon tehokkuudesta

Luonnonhoitoaluehankkeita ei ole vielä aloitettu. Oletettavaa on että keinoa kokeillaan vasta vuoden 2007 jälkeen, johtuen tämän hetkisestä resurssipulasta. Luonnonhoitoalueisiin voisi kuitenkin kuulua puustoisiakin perinnebiotooppeja. Luonnonsuojelulain 29§ suojeltaviin luontotyyppeihin kuuluvat puustoisista perinnebiotoopeista lehdesniityt. Toisaalta jalopuuvaltaiset hakamaat ja metsälaitumet voidaan mieltää luontaisesti syntyneisiin merkittävilta osin jalopuuvaltaisiin metsiköihin. Näin luonnonsuojelulain nojalla luonnonhoitoalueisiin voisi myös kuulua jalopuuvaltaiset hakamaat ja metsälaitumet. Luonnonhoitoaluehankkeilla voitaisiin näin tulevaisuudessa edistää puustoisten perinnebiotooppien hoitoa.

Kestävän metsätalouden rahoitus (Kemera)

Yksityismetsänomistaja voi saada valtion rahoitustukea arvokkaiden elinympäristöjen säästämiseen ja metsäluonnonhoitoon. Luonnonhoitohankkeen kohteena voi olla talousmetsien maisemanhoito, metsien monikäytön edistäminen sekä metsien ja rantojen kulttuuri- ja maisema-arvot. Tuen saanti edellyttää erillistä luonnonhoitosuunnitelmaa. Rahoitus haetaan alueelliselta metsäkeskukselta, ja se kattaa osittain hoitokustannukset. Kustannuksiksi eivät kelpaa mm. perinnebiotooppien aitojen rakennuskuluja vaan ainoastaan esim. alueen harvennuksesta syntyneet kulut (mm. metsurin työt).

Nykytilanne ja arvio keinon tehokkuudesta

Metsäluonnon hoitohankkeita on ollut vuosina 1997 – 2004 yhteensä 279, joista varsinaisia luonnonhoitohankkeita yhteensä 214. Maisemankunnostus on kuulunut 29 hankkeeseen, joista puolet on tehty valtakunnallisesti arvokkailla maisema-alueille (15 hanketta). Muita kohteita ovat olleet mm. harjut ja vesistöjen rannat. Suoraan kulttuuriympäristöjen hoitoon on liittynyt alle 10 hanketta. Hankkeita, joissa on tehty mm. puustoisten perinnebiotooppien kunnostusta, on ollut Pohjois-Savossa, Etelä-Savossa, Pirkanmaalla ja Kainuussa. Hankkeissa on keskitytty luonnonhoidon osalta lähinnä alueiden hoidon suunnitteluun ja raivaamiseen tavoitteena maiseman avartaminen. Varsinaista vuosittaista perinnebiotooppien hoitoa ei hankkeissa ole tehty eikä kaikissa edes siihen panostettu. Joissakin hankkeissa on kuitenkin neuvottu maanomistajia alueiden hoidossa ja ohjattu heitä hakemaan mm. maatalouden erityisympäristötukea.

Kemerarahoitus ei ole kovin houkutteleva rahoitusmuoto perinnebiotooppien hoitoon sillä se kattaa vain kunnostustöistä aiheutuneet kertaluontoiset raivaamiskulut, jolloin rahoittamatta jää kokonaan vuosittaisia hoito-, laidunnuskuluja eikä perustamiseen liittyviä aitaamiskuluja. Kemerarahoituksella voidaan kuitenkin edistää alueiden hoidon suunnittelua. Hoidon suunnittelun lisäksi alueiden omistajia voidaan neuvoa hoidossa sekä hoitorahoituksen saamisessa muista rahoituslähteistä. Kemerarahoitus voi täten toimia ensimmäisenä rahoitusmuotona, jolla tehdä kohteen hoidonsuunnittelua sekä kunnostustoimia. Tuekseen se vaatii kuitenkin muita rahoitusmuotoja, joilla voidaan ratkaista kohteen pitkäaikaisempi hoito.

7. Toimenpide-ehdotukset

Tunnistaminen, päätöksen teko ja suunnittelu

Tulevaisuudessa pitäisi saada nykyistä enemmän puustoisia perinnebiotooppeja pitkäaikaisen hoidon piiriin. Tämä edellyttää että myös metsäsuunnittelupalvelujen tuottajien tulee tunnistaa vanhojen jo umpeenkasvaneiden puustoisten perinnebiotooppien tunnuspiirteet. Maassamme on umpeenkasvaneita metsälaitumia ja hakamaita useita satoja tuhansia hehtaareja, sillä vielä 1960-luvulla virallisten tilastojen mukaan 1,36 miljoonaa hehtaaria metsiä laidunnettiin. Monilla näistä tuolloin hoidossa olleissa kohteissa on säästynyt selkeitä merkkejä laidunhoidosta.

Suunnittelijalle vinkkeinä vanhasta puustoisesta perinnebiotoopista ovat seuraavat seikat:

- 1) eri-ikäinen ja monilajinen puusto, jossa myös vanhoja järeitä puita
- 2) vanhoissa puissa merkkejä vankoista alaoksista
- 3) hakamailla mm. maapohjan kivikkoisuus
- 4) umpeenkasvavat niittyaukot
- 5) katajat ja muut pensaat
- 6) paikoin heinävaltaista kasvillisuutta

Jos alueella on edellä mainittuja merkkejä voi kyseessä olla kohde, joka on ollut metsälaidun tai hakamaa. Alueen käytön historia kannattaa tällöin tarkistaa myös keskustelemalla alueen historiasta maanomistajan kanssa. Kartoitus- ja perinnetietojen pohjalta voidaan päättää hoidetaanko aluetta jatkossa perinnebiotooppina vai metsätalousmaana. Jotta aluetta kannattaisi hoitaa perinnebiotooppina tulee selvittää kunnostukseen ja hoitoon liittyvät kustannukset ja niiden rahoitusmahdollisuudet sekä se saadaanko alue ylipäänsä esim. laidunhoitoon kunnostuksen jälkeen. Perusperiaatteena perinnebiotooppien kunnostuksessa tulisi olla se että alue kannatta kunnostaa, jos alueen jatkoahoito saadaan järjestettyä. Puustoisilla perinnebiotoopeilla tämä tarkoittaa sitä saadaanko alueelle joko omistajalta tai joltakin toiselta tilalliselta laiduneläimiä.

Kohteen hoitaja voi olla joku muu kuin alueen omistaja. Tällöin tulee sopia omistajan ja hoitajan kanssa hoitoon liittyvistä ehdoista.

Myös alueen pinta-ala on merkittävä tekijä. Pienten kohteiden (alle 5 ha) hoidosta eivät monet naudatilat ole kiinnostuneita, sillä niitä ei voi välttämättä laiduntaa koko laidunkautta. Isommilla kohteilla laidunnuksen järjestäminen on helpompaa, koska eläimiä ei tarvitse siirtää kesken laidunkauden uudelle laitumelle. Pienille kohteille soveliaimpia laiduntajia ovat lampaat.

Kun tiedetään että kohteelle voidaan hoitaa kunnostuksen jälkeen esim. laiduntamalla, voidaan arvioida vaadittavat kunnostus- ja hoitotoimet ja niiden kustannukset sekä selvittää mistä näihin voidaan saada rahoitus.

Päätöksen kohteen hoidosta tekee lopulta aina maanomistaja. Neuvojien ja suunnittelijoiden tulee kuitenkin tietää mitä tukea alueen omistaja voi saada kohteensa hoitoon, jotta maanomistaja voi tehdä hoitopäätöksen.

Jos aluetta päätetään hoitaa perinnebiotooppina, tulee alueelle aina laatia hoitosuunnitelma. Suunnitelmaan tulee sisältyä selvitys alueen maankäytön historiasta, sen nykyisistä luonto- ja muista arvoista. Lisäksi suunnitelmassa määritetään alueen hoidon tavoitteet, tarvittavat kunnostus- ja hoitotoimet, niiden kustannukset sekä aikataulu. Suunnitelman voi laatia joko maanomistaja itse tai jokin muu taho (esim. alueellisen maaseutukeskuksen maisemanhoidon neuvoja, metsäsuunnittelija tai muu konsultti).

Kehittämistoimet

Vanhojen umpeenkasvaneiden puustoisten perinnebiotooppien kartoittaminen edellyttää niiden ominaispiirteiden tunnistamista. Metsäsuunnittelijoiden koulutukseen pitäisi ottaa mukaan mm. vanhojen puustoisten perinnebiotooppien tunnistaminen, jotta suunnittelijat voisivat huomioida kohteita laatiessaan metsäsuunnitelmaa. Tehokkaimpana koulutusmuotona voisi olla alueellisten maaseutukeskusten maisemansuunnittelijoiden, ympäristökeskusten perinnemaisema-asiantuntijoiden yhteiset maastokurssit, joissa tutustutaan erityyppisiin puustoihin perinnebiotooppiin huomioiden sekä hoidossa olevat että umpeenkasvaneet kohteet. Lisäksi metsäsuunnittelijoiden olisi suositeltavaa tutustua jo laadittuihin perinnebiotooppeja koskeviin oppaisiin ja esitteisiin osana koulutustaan. Metsäsuunnittelijoiden olisi hyvä pystyä selvittämään kohteen tunnistamisen jälkeen maanomistajille, miten kohteen hoito perinnebiotooppina voidaan järjestää.

Tärkeää olisi myös että jo hoidossa olevien kohteiden paikkatiedot olisivat eri tahojen käytettävissä. Tämä edellyttää mm. valtakunnallisen perinnemaisemakartoituksen digitoitujen karttatietojen liittämistä metsäsuunnittelijoiden karttajärjestelmään, ja metsäsuunnitelmien laadinnan yhteydessä ilmi tulleiden perinnebiotooppien ilmoittaminen alueelliselle ympäristökeskukselle.

Toimintamallien kuvaus

Ohessa selvitetään kuinka puustoisten perinnebiotooppien kunnostuksen ja hoidon rahoitus voidaan järjestää eri käytettävissä olevilla rahoituskeinoilla ja kuinka rahoituslähteitä voitaisiin yhdistää. Toimintamallit perustuvat kahteen eri peruslähtökohtaan eli siihen onko alueen omistaja viljelijä vai muu maanomistaja. Lähtökohtana on lisäksi se että samalle alueelle samaan toimeen ei voi saada samanaikaisesti rahoitusta kuin yhdestä lähteestä.

Toimintamalli 1.

Kohteen omistajana viljelijä.

1) Rahoitus maatalouden erityisympäristötuella

- viljelijä suunnittelee tai ostaa suunnittelun
- sopimuskausi 5 vuotta tai 10 vuotta jos tukena luonnon monimuotoisuuden edistäminen
- tuki perustuu kustannusarvioon ja 20 % kannustimeen
- tukea maksimissaan 420 €/ha/v, keskimääräinen perinnebiotooppituki 281 €/ha/v

2) Rahoitus Metson toimenpideohjelmasta

- mahdollista vain jos viljelijä ei voi hakea maatalouden erityisympäristötukea (ei sitoutunut ympäristötuen perusosaan)
- maanomistajan aloitteeseen perustuva
- alueen määräaikainen suojele joko luonnonarvokaupan tai tarjouskilpailun avulla
- sopimuksen pituus yleisimmin 10 vuotta
- korvaus perustuu puuntuoton menetyksiin, puuston arvoon, luontoarvoihin ja hoidon kustannuksiin
- korvaukseen voi sisällyttää kunnostuksen, aitaamisen ja pitkäaikaisen hoidon kulut
- korvauksen taso vaihtelee kohteen arvon mukaan, keskimääräinen korvaus luonnonarvokaupassa 170 €/ha/v

3) Rahoitus Kemerasta luonnonhoitohankkeena

- mahdollinen jos alue ei sovellu suojeltavaksi Metson keinoilla
- korvaus kattaa vain suunnittelun ja luonnonhoitotyöt eikä korvaa vuosittaisen hoidon kuluja
- kohteen arvo perinnebiotooppina todennäköisesti verrattain alhainen jos Metson luonnonsuojelubiologiset kriteerit eivät täyty

Toimintamalli 2.

Kohteen omistajana muu maanomistaja (ei viljelijä)

1) Rahoitus sekä Metson keinoin että maatalouden erityisympäristötuella

- alueen omistaja suojelee alueen luonnonarvokaupan tai tarjouskilpailun avulla
- kohteen korvaus määräytyy puuntuoton menetysten, puuston arvon ja luontoarvojen mukaan
- sopimuksen pituus 10 vuotta
- alueen omistaja vuokraa alueen hoito-oikeuden viljelijällä
- alueen omistaja ja hoitajat solmivat hoitosopimuksen, jonka pituus tulee olla vähintään 5 vuotta
- hoito-oikeussopimuksessa määritellään vuokrahinta (usein muodollinen) sekä toimet joita hoito edellyttää
- viljelijä hakee hoitoon 5-vuotista maatalouden erityisympäristötukea
- viljelijällä mahdollisuus hakea 5 vuoden jälkeen jatkoa seuraavaksi tukikaudeksi (vähintään 5 vuotta)
- Metsosopimuksen arvo vaihtelee lähinnä alueen puuston ja luontoarvojen mukaan. Arvo alhaisempi kuin jos mukana olisi myös hoidon kustannukset
- erityistuen korvaus riippuu kunnostus- ja hoitokustannuksista sekä kannustimesta, keskimääräinen perinnebiotooppituki 281 €/ha/v

2) Rahoitus Metson toimenpideohjelmasta

- maanomistajan aloitteeseen perustuva
- alueen määräaikainen suojele joko luonnonarvokaupan tai tarjouskilpailun avulla
- sopimuksen pituus yleisimmin 10 vuotta
- korvaus perustuu puuntuoton menetyksiin, puuston arvoon, luontoarvoihin ja hoidon kustannuksiin
- korvaukseen voi sisällyttää kunnostuksen, aitaamisen ja pitkäaikaisen hoidon kulut
- korvauksen taso vaihtelee kohteen arvon mukaan, keskimääräinen korvaus luonnonarvokaupassa 170 €/ha/v

3) Rahoitus Kemerasta luonnonhoitohankkeena

- mahdollinen jos alue ei sovellu suojeltavaksi Metson keinoilla
- korvaus kattaa vain suunnittelun ja luonnonhoitotyöt eikä korvaa vuosittaisen hoidon kuluja
- kohteen arvo perinnebiotooppin todennäköisesti verrattain alhainen jos Metson luonnonsuojelubiologiset kriteerit eivät täyty

8. Käytännön ohjeita

Maatalouden erityistuki ja maankäyttöluokka

Maatalouden erityistuen saaminen edellyttää lohkotunnusta, joka tulee olla hakulomakkeissa. Lohkotunnuksen saa kunnan maataloussihteeriltä. Kohteen maankäyttöluokka ilmoitetaan tuen haun yhteydessä. Maatalouden erityistukea voidaan maksaa metsämaalle. Metsämaaksi katsotaan alueet, joilla on yli 50 vankahkoa puuta hehtaarilla. Tällaiset kohteet ovat joko metsälaitumia tai hakamaita. Harvapuustoiseksi hakamaaksi luokitellaan kohteet, joilla maksimissaan 50 puuta/ha. Avoimet laitumet tai niukka puustoiset laitumet luokitellaan maankäyttöluokituksessa luonnon laitumeksi tai niityksi.

Metsänkäyttöilmoitus ja metsälain 6§ soveltaminen

Metsähakkuista tulee tehdä metsänkäyttöilmoitus alueelliselle metsäkeskukselle aina jos hakkuiden tuloksena syntyy myyntituloa tai jos hakkuiden rahoitus tulee Metsälain mukaisista rahoituslähteistä (ympäristötuki tai Kemera). Metsänkäyttöilmoituksen voi tehdä nykyään myös sähköisesti. Metsänkäyttöilmoitusta ei tarvitse tehdä jos hakkuut katsotaan ns. kotitarvehakkuiksi.

Puustoisten perinnebiotooppien kunnostukset edellyttävät usein poimintatyyppisiä erikoishakkuita. Kohteelle jätetään ennenkaikkea vanhat puuyksilöt, mutta samalla tulee varmistaa että kohteella on myös puujatkumo. Tämä edellyttää nuorempien puiden jättämistä. Hakkuissa tulee myös huomoida se, että kohteelle jää monipuolinen puusto.

Perinnebiotooppien kunnostuksessa on siten mahdollista soveltaa metsälain 6§:ssä säädettyä hakkuuta erityiskohteella. Erikois- ja erityishakkuista on myös ilmoitettava viimeistään 14 vuorokautta ennen hakkuuta alueelliseen metsäkeskukseen. Metsäkeskuksen asiantuntijoilla on samoin 14 vuorokautta aikaa hyväksyä tai hylätä ilmoitetun hakkuun.

Poimintahakkuiden tekeminen vaatii useissa tapauksissa metsuria, mutta joissakin laajempien alueiden kunnostuksissa voidaan hyvin käyttää myös metsäkonetta. Koneellinen hakkuu saattaa kuitenkin olla kannattamatonta pienen puukertymän ja hakkuun erityisluonteen takia. Kustannustehokkuutta voi kuitenkin lisätä yhdistämällä puustoisen perinnebiotoopin kunnostamisen toisen kohteen normaalin metsätaloushakkuun kanssa.

Kohteen jatkohoidon järjestäminen

Puustoiset perinnebiotoopit vaativat vuosittaista hoitoa. Tärkeimpänä hoitomuotona voidaan pitää laidunnusta. Kohteen kunnostuksen edellytyksenä tulisi olla tieto siitä että alue saadaan laidunhoitoon kunnostustyön jälkeen. Tämä on välttämätöntä, jotta hakkuun jälkeen parantuneiden valo- ja ravinneolojen aikaansaama vesottumisongelma voidaan vähentää. Paikoin juuri sopivien laiduneläinten puute on tärkein perinnebiotooppien hoitoa rajoittava tekijä.

Jos kohteelle ei ole saatavissa omistajan toimesta laiduneläimiä, voi niitä tiedustella eri lähteistä. Alueellisten maaseutukeskusten ja ympäristökeskusten asiantuntijat voivat tietää karjatiloihin, jotka kaipaavat lisälaitumia. Internettiin on myös perustettu vuonna 2005 ns. laidunpankki, jonka tavoitteena on yhdistää laidunten ja laiduneläinten omistajat. Laidunpankkiin voi tutustua osoitteessa: www.laidunpankki.fi. Laidunpankin on kehittänyt ProAgria Suomen Kotieläinjalostusosuuskunta ja pankin on tarkoitus tulevaisuudessa toimia valtakunnallisesti. Laidunpankin käyttäminen on maksullista.

9. Puustoisten perinnebiotooppien hoidon tehostaminen

Perinnemaisematyöryhmän tavoitteet

Maassamme on jäljellä 1990-luvulla tehdyn kartoituksen mukaan hieman alle 19 000 ha perinnebiotooppeja, joista puustoisia (lehdesniityt, hakamaat ja metsälaitumet) on vajaat 9 500 ha. Perinnemaisemakartoituksen tehnyt työryhmä asetti tavoitteeksi, että maassamme olisi vuoteen 2010 mennessä 60 000 ha hoidossa olevia perinnebiotooppeja. Tämä edellyttää uusien kohteiden kunnostamista ja hoidon järjestämistä noin 40 000 ha:lla. Puustoisten perinnebiotooppien osuus kunnostustavoitteesta on lähes 25 000 ha. Valtaosa kunnostettavista alueista ovat yksityismaiden kohteita. Metsähallituksen tavoitteena on kunnostaa vajaat 300 ha nykyisten 622 ha lisäksi.

Perinnebiotooppien hoidon määrällisen tavoitteen saavuttamiseksi on tehostettava kaikkia perinnebiotooppien hoidon keinoja. Kunnostuskelpoisia kohteita löytynee runsaasti, sillä vielä 1960-luvulla maassamme oli n. 1,36 miljoona ha metsälaitumia ja hakamaita. Näistä osa on edelleen kunnostettavissa, vaikka niiden säännöllisestä hoidosta onkin kulunut paikoin jopa 40 vuotta.

Maatalouden ympäristötuet

Tärkein puustoisten perinnebiotooppien kunnostuksen ja hoidon rahoitusmuoto on selkeästi maatalouden erityisympäristötukijärjestelmä. Tällä hetkellä yli 23 000 ha perinnebiotooppeja hoidetaan maatalouden erityisympäristötukiin kuuluvalla perinnebiotooppi-tuella. Lisäksi luonnon monimuotoisuuden edistämisen tukikohteisiin (LUMO-tuki) kuuluu jonkin verran kohteita, joiden voidaan arvioida olevan perinnebiotooppeja. Maatalouden erityistuet (perinnebiotooppi ja LUMO) ovat hyviä puustoisten perinnebiotooppien kunnostuksen ja hoidon rahoitusmuotoja. Niissä on myös mukana selkeä tuloelementti, eli kannustinosa. Joissain tapauksissa kohteen hoidon ja kunnostuksen kustannukset voivat kuitenkin nousta maksimitukea, 420 €/ha/v, korkeammiksi. Tällöin kyseessä on usein kohde, jossa lisäksi vaaditaan uusien aitojen rakentamista. Pienialaisilla kohteilla pinta-alaan perustuva tuki jää myös usein liian alhaiseksi kattaakseen kaikki kunnostus- ja hoitokulut.

Keskimääräinen perinnebiotooppituki on tällä hetkellä 281 €/ha/v. Perinnebiotooppituen käyttöä rajoittaa kuitenkin tietyt haun edellytykset. Hakijan tulee olla viljelijä ja lisäksi hänen tulee olla sitoutunut maatalouden ympäristötuen perusosaan. Ympäristötuen perusosaan on sitoutunut reilusti yli 90 % viljelijöistämme. Viljelijöiden omistamia kohteita jää kuitenkin jonkin verran tuen ulkopuolelle. Kohteille, jotka voidaan luokitella arvokkaiksi perinnebiotooppeiksi voi saada tukea ympäristöministeriön perinnemaisemien hoitorahasta. Tukea kohteelle haetaan tällöin alueelliselta ympäristökeskukselta.

Ympäristötuen tehokkuutta perinnebiotooppien hoidon rahoituksessa voitaisiin lisätä jos tuen saamisen edellytyksiä väljennettäisiin siten, että myös muut kuin viljelijät (mm. muut maanomistajat, kansalaisjärjestöt, kyläyhdistykset) voisivat halutessaan hakea perinnebiotooppien hoidon tukea. Heidän tulisi luonnollisesti sitoutua samoihin sääntöihin tuen käytöstä kuin viljelijöidenkin. Perinnebiotooppien hoidon tuen käyttöä voidaan lisätä tehokkaasti myös jatkamalla alueellisten luonnon monimuotoisuus- ja perinnebiotooppisuunnitelmien tekemistä.

Metson ja metsätalouden rahoitusmahdollisuudet

Metso-ohjelmassa ei ole asetettu määrällisiä tavoitteita suojeltaville luontotyypeille, sillä Metsossa suojelu perustuu vapaaehtoisuuteen. Ohjelman tavoitteena on yhdistää metsien monimuotoisuuden suojelua ja talouskäyttöä. Perinnebiotooppien hoidon edistämiseksi myös Metson keinoja olisi mahdollista käyttää nykyistä selkeästi tehokkaammin. Metson käytössä olevasta suojelukeinovalikoimasta luonnonarvokauppa, tarjouskilpailu ja verkostoitumishankkeet ovat hyvin soveliaita puustoisten perinnebiotooppien suojelussa, ellei kohteen kunnostusta ja hoitoa voida rahoittaa maatalouden erityisympäristötuilla. Metson tarjoamia rahoitusmuotoja on tällä hetkellä kuitenkin käytetty melko vähän. Ainoastaan luonnonarvokaupassa on kokemuksia puustoisten perinnebiotooppien suojelun rahoittamisesta. Sopimuksia on laadittu viisi. Niissä keskimääräiseksi korvaukseksi on tullut 171 €/ha/v, eli yli 100 €/ha/v vähemmän kuin maatalouden erityistukisopimuksissa. Lisäksi näistä ainoastaan yksi sopimuskohte on jatkuvassa hoidossa. Muissa kohteissa niiden jatkohoitoa ei ole pystytty vielä ratkaisemaan.

Luonnonarvokaupassa kohteen korvaus perustuu puuston kasvutappioon ja arvoon, luontoarvoihin ja hoitokustannuksiin. Hoitokustannuksia korvataan tällä hetkellä käytössä olevan hinnanmuodostusperiaatteen mukaisesti enintään 40 €/ha/v. Tämä on selkeästi vähemmän kuin todelliset hoitokustannukset. Luonnonarvokaupan hinnanmuodostusperiaatetta sovelletaan myös tarjouskilpailussa esitettyjen kohteiden hinnan arvioimiseen. Tulevaisuudessa puustoisten perinnebiotooppien kohdalla esimerkiksi jatkohoidon merkitystä hinnanmuodostuksessa tulisi tarkistaa. Sopimuksen tekeminen kohteelle, jonka jatkohoidosta ei ole tietoa, ei välttämättä edistä puustoisten perinnebiotooppien suojelua. Todellisten hoitokustannusten lisääminen kohteen muuhun korvausarvioon, eli kasvutappioon, puuston arvoon ja luontoarvoihin, nostaisi myös tuntuvasti Metson keinovalikoimassa maksettavien korvausten tasoa ja lisäisi perinnebiotooppikohteiden suojelun kiinnostusta niiden maanomistajien joukossa, jotka eivät voi hakea maatalouden erityisympäristötukea.

Metson mahdollistamia suojelukeinoja olisi tarpeellista koordinoita paremmin maatalouden erityisympäristötuen kanssa. Jatkossakin periaatteena tulee kuitenkin pitää sitä, että jos kohteelle voi saada maatalouden erityisympäristötukea, tulee tämä olla ensijainen puustoisten perinnebiotooppien kunnostuksen ja rahoituksen lähde. Uutena yhdistelmäkeinona voitaisiin kuitenkin kokeilla sitä, että Metson suojelukohteena olevan puustoisen perinnebiotoopin hoito voitaisiin vuokrata toiselle osapuolelle, joka hakee kohteen hoitoon perinnebiotooppien hoidon tukea. Kohteen omistaja, joka ei siis voi saada erityisympäristötukea, tekisi Metson mukaisen luonnonarvokauppasopimuksen tai tarjoaisi kohdetta tarjouskilpailuun. Kohteen arvo määritettäisiin tällöin ainoastaan kasvutappion, puuston arvon ja luontoarvojen mukaan. Kohdetta vuokraava maanviljelijä hakisi kohteen hoitoon arvioituihin kunnostus- ja hoitokustannuksiin ja kannustimeen perustuvaa perinnebiotooppitukea.

Vielä on kuitenkin hyvin vähän kokemuksia puustoisten perinnebiotooppien suojelusta Metson keinoin. Luonnonarvokaupan ja tarjouskilpailun laajentaminen valtakunnallisesti koskemaan puustoisia perinnebiotooppeja voisi olla eräs keino lisätä kokemuksia lyhyellä aikajänteellä. Verkostoitumishankkeissa ei myöskään ole vielä ollut osana yhtään puustoista perinnebiotooppia. Ideana verkostoitumishankkeet ovat kuitenkin hyvä keino lisätä useiden eri tahojen välistä yhteistyötä, minkä kautta paikallinen kiinnostus perinnebiotooppien suojeluun voi kasvaa.

Puustoisia perinnebiotooppien kunnostusta ja hoidon suunnittelua voidaan rahoittaa tällä hetkellä myös Kemerasta luonnonhoitohankkeena. Luonnonhoitohankkeiden hyvänä puolena on se, että niiden avulla voidaan sekä suunnitella että toteuttaa kohteen kunnostustyöt. Kemerarahoitus kattaa kuitenkin vain kertaluontoiset kulut, eikä sen avulla pystytä rahoittamaan kohteen vuosittaista hoitoa.

Yhteistyön lisääminen

Puustoisten perinnebiotooppien hoidon lisääminen maassamme vaatii metsä-, ympäristö- ja maatalousektorin yhteistyön lisäämistä. Perinnebiotooppien hoidon asiantuntemus löytyy tällä hetkellä ennen kaikkea maaseutukeskuksissa ja alueellisissa ympäristökeskuksissa. Metsäkeskusten asiantuntijoille ja muille metsäsuunnittelupalvelutuottajille tulisi tulevaisuudessa järjestää nykyistä enemmän koulutusta puustoisista perinnebiotoopeista. Sovelaita koulutusmuotoja voisivat olla mm. yhteiset maastokäynnit maaseutukeskusten maisemanhoidon neuvojien ja alueellisten ympäristökeskusten perinnebiotooppiasiantuntijoiden kanssa. Tällä tavalla metsäsuunnittelijat oppisivat tunnistamaan hoidossa olevia sekä vanhoja umpeenkasvaneita puustoisia perinnebiotooppeja. Heidän tulisi tuntea myös miten niitä voidaan hoitaa, mitkä ovat kunnostuksen perusperiaatteet sekä mistä kunnostukseen ja hoitoon voi saada tukea. Näiden tietojen avulla on heidän mahdollista keskustella maanomistajien kanssa mahdollisten kohteiden hoidosta, jolloin maanomistajan on helpompi tehdä päätös alueen hoidosta joko perinnebiotooppina tai talousmetsänä.

Ympäristöhallinnolla on käytössään paikkatietopohjainen rekisteri perinnemaisemakartoituksen kohteista. Maatalouden tietorekistereissä digitoidut perinnebiotooppilohkot ovat osa tukijärjestelmää ja metsätaloudessa ne löytyvät lähinnä metsäsuunnittelun paikka- ja kuviotietorekistereistä. Tulevaisuudessa olisi suotavaa, että paikkatietorekisterit olisivat eri tahojen käytössä ja että tiedonkulku maatalous-, metsä- ja ympäristöalojen välillä toimisi hyvin.